

SEKSUAALIKASVATUS ALAKOULUN KONTEKSTISSA

Miten ympäristöopin oppikirjat vastaavat seksuaalikasvatuksen sisältöihin ja tavoitteisiin?

Piia Lipiäinen

Kasvaustieteen pro gradu –tutkielma

Luokanopettajien aikuiskoulutus

Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Jyväskylän yliopisto

2016

TIIVISTELMÄ

Lipiäinen, P. 2016. SEKSUAALIKASVATUS ALAKOULUN KONTEKSTISSA. Miten ympäristöopin oppikirjat vastaavat seksuaalikasvatuksen sisältöihin ja tavoitteisiin? Kokkolan yliopistokeskus Chydenius. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. 76 sivua.

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää miten alakoulun ympäristöopin oppikirjat vastaavat ensinnäkin WHO:n kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen ikäluokkakohtaisiin kehitystehtäviin ja toiseksi opetussuunnitelmassa (OPS 2014) esiintyviin ympäristöopin tehtäviin ja tavoitteisiin seksuaalikasvatuksen alueella. Tutkimus on oppikirjatutkimus ja se noudattaa hermeneuttista, laadullista tutkimusotetta. Tutkimusmenetelmänä on sisällönanalyysi ja lähestymistapa on abduktiivinen eli teoriaohjaava. Tutkimuskohteena on kaksi alakoulun ympäristöopin kirjasarjaa (Pisara ja Tutkimusmatka).

Tutkimuksen teoriaosassa kuvaillaan seksuaalisuutta lapsen kehityksessä ja esitetään mitä tarkoitetaan kokonaisvaltaisella, moninaisella ja monikulttuurisella seksuaalikasvatuksella. Seksuaalikasvatusta koulun kontekstissa käsitellään sekä yksittäisen opettajan roolin että koulun ja opetussuunnitelman näkökulmasta. Tutkimus osoitti, että seksuaalikasvatukselle ei ole perusopetuksen opetussuunnitelmassa (OPS 2014) selkeää ja yksiselitteistä paikkaa. Laaja-alaisen osaamisen taitojen lisäksi seksuaalikasvatuksen sisältöjä on ripoteltu pieninä palasina usean eri oppiaineen alle päävastuun ollessa ympäristöoppi oppiaineen opetuksella.

Tutkimuksen johtopäätelminä voidaan todeta, että WHO:n kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen aihealueista tunnetaitoja, ihmissuhteita ja elämäntyylejä käsitellään oppikirjoissa kattavasti ensimmäisestä kuudenteen luokkaan saakka. Ihmisen seksuaalisuutta ja seksuaalisuuteen liittyviä oikeuksia oppikirjoissa ei käsitellä juuri lainkaan. Tulokset ovat linjassa sen kanssa, että opetussuunnitelmaan (OPS 2014) kirjatuista ympäristöopin tavoitteista ja sisällöistä oppikirjojen keskiössä ovat kaveri- ja tunnetaitojen harjoittelu sekä erilaisissa ristiriita- ja vuorovaikutustilanteissa toimisen taidot. Ihmisen rakennetta ja elintoimintoja, kasvua ja kehitystä käsittelevät aihealueet jäävät selvästi vähemmälle huomiolle.

Avainsanat: seksuaalisuus, seksuaalikasvatus, seksuaalikasvattaja

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 SEKSUAALISUUS JA SEKSUAALIKASVATUS	7
2.1 Seksuaalisuus ja seksuaaliterveys	7
2.2 Seksuaalisuus lapsen kehityksessä	9
2.3 Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus	11
2.3.1 Seksuaalikasvatuksen edellytykset ja standardit	13
2.3.2 Moninainen seksuaalikasvatus	15
2.3.3 Monikulttuurinen seksuaalikasvatus	17
2.3.4 Seksuaalikasvatuksen yhteistyökumppanit	18
3 SEKSUAALIKASVATUS KOULUN KONTEKTISSA	19
3.1 Koulujen seksuaalikasvatuksen taustaa	19
3.2 Opettaja seksuaalikasvattajana	21
3.3 Seksuaalikasvatus alakoulun opetussuunnitelmassa - OPS 2014	24
3.3.1 Laaja-alaisen osaamisen tavoitteet	25
3.3.2 Oppiainekohtaiset tehtävät, tavoitteet ja sisällöt vuosiluokilla 1-2	26
3.3.3 Oppiainekohtaiset tehtävät, tavoitteet ja sisällöt vuosiluokilla 3-6	28
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	32
4.1 Tutkimuskysymykset	32
4.2 Tutkimuksen kohde	33
4.3 Laadullinen tutkimus	34
4.4 Aineiston analyysi	36
4.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	39

5 TUTKIMUSTULOKSET	41
5.1 Seksuaalikasvatus ympäristöopin oppikirjoissa WHO:n standardeihin peilaten	41
5.1.1 Pisara	42
5.1.2 Tutkimusmatka	47
5.1.3 Yhteenveto	54
5.2 Seksuaalikasvatus ympäristöopin oppikirjoissa OPS:aan peilaten	57
5.2.1 Pisara ja Tutkimusmatka 1-2	58
5.2.2 Pisara ja Tutkimusmatka 3-6	60
5.2.3 Yhteenveto	64
6 POHDINTA	66
LÄHTEET	

1 JOHDANTO

Seksuaalisuus on kohtaamista. Seksuaalisuus on kehollista. Seksuaalisuus on tunteita. Seksuaalisuus on kauneutta. Seksuaalisuus on ihmisyyttä. (Bildjuskin & Ruuhilahti, 2012, 5-7.) Vaikka koti on lapselle ensisijainen tuki matkalla myönteiseen ja terveeseen seksuaalisuuden kasvuun ja kehitykseen, niin koulun roolia asiallisen seksuaalikasvatuksen toteuttajana ja kodin kasvatustyötä tukevana instituutiona ei tule väheksyä (Lähdesmäki & Peltonen, 2000, 216). Seksuaalikasvatusta kuitenkin usein vastustetaan kouluissa lähinnä pelkojen ja seksuaalikasvatukseen liitettyjen väärin uskomusten vuoksi (WHO, 2010, 3). Onnistuneen seksuaalikasvatuksen edellytyksenä on empatia, kunnioitus ja lapsen tunteiden tajuaminen (Tikkanen, 2010, 79). Lapsella on oikeus saada mallia, tukea ja neuvoja oman seksuaalisuutensa rakentavaan ja turvalliseen haltuunottoon (Hakkarainen, 2009, 24; WHO, 2010, 19), ja aikuisen tehtävänä on vastata lapsen kysymyksiin suoraan ja mahdollisimman luonnollisella ja ikätasoon sopivalla tavalla (Cacciatore & Korteniemi-Poikela, 2000, 15). Nissisen (2011, 11) mukaan Suomessa on kuitenkin mahdollista valmistua niin opettajan, psykoterapeutin, lääkärin kuin sairaanhoitajankin ammattiin perehtymättä juuri lainkaan ihmisen seksuaalisuuteen.

Näistä lähtökohdista aloin rakentamaan tätä kasvatustieteen pro gradu -tutkielmaani: Seksuaalisuus on luonnollinen ja tärkeä osa ihmisyyttä ja seksuaalikasvatus on yhtä lailla kodin kuin koulunkin tehtävä. Kahden pienen lapsen (6-vuotias poika ja 5-vuotias tyttö) äitinä, kahden nuoren kummitätinä ja tulevana luokanopettajana koen etuoikeudekseni ja myös velvollisuudekseni olla osaltani tukemassa kasvattamieni ja kohtaamieni lasten hyvän itsetunnon, eheän minäkäsityksen ja sitä kautta myös terveen ja tasapainoisen seksuaalisuuden

muodostumista. Sen lisäksi, että koen aiheen tärkeäksi ja ajankohtaiseksi minulle itselleni, on seksuaalikasvatus koulun kontekstissa myös yhteiskunnallisesti ajankohtainen, sillä syksyllä 2016 voimaan astuneessa uudessa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (OPS, 2014) myös seksuaalikasvatuksen aihekokonaisuudet niin laaja-alaisen osaamisen alueella kuin myös oppiainekohtaisten tehtävien, tavoitteiden ja sisältöjen osalta näyttäytyvät uudessa valossa.

Tutkimukseni keskeiset käsitteet ovat seksuaalisuus ja seksuaalikasvatus. Näkökulma, josta tutkimukseni aihetta tarkastelen käsittää seksuaalisuuden kehittymisen ja kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen unohtamatta yksittäisen opettajan ja koulun roolia seksuaalikasvatuksen toteuttajana. Tutkimukseni on oppikirjatutkimus ja tehtävänäni on selvittää miten tutkimukseen valikoituneet alakoulun ympäristöopin oppikirjat vastaavat A) WHO:n laatimiin suosituksiin kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen ikäluokkakohtaisista kehitystehtävistä kahdeksalla eri seksuaalikasvatuksen osa-alueella, B) uudessa opetussuunnitelmassa (OPS 2014) ympäristöoppiin sisällytettyihin seksuaalikasvatuksen aihealueiden tehtäviin ja tavoitteisiin.

Koen alakoulun seksuaalikasvatusta tarkastelevan tutkimukseni tärkeäksi jokaisen oppilaan ja yhtäläillä jokaisen luokanopettajan ja opettajaksi opiskelevan kannalta. Koen tutkimukseni yhtäläillä hyödylliseksi niin oppilaiden vanhemmille kuin oppikirjojen tekijöillekin. Tutkimukseni tuo esille, millaisia tavoitteita Maailman terveysjärjestö (WHO) asettaa alakouluikäisen seksuaalikasvatukselle ja miten uusi opetussuunnitelmamme (OPS 2014) vastaa näihin tavoitteisiin. Tutkimuksestani selviää niin ikään se, miten alakoulun ympäristöoppi oppiaineeseen sisällytetty terveystiedon osa-alue kattaa kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen pääsisällöt ja sille asetetut tavoitteet ja miten tutkimukseen valikoidut alakoulun ympäristöopin oppikirjat vastaavat näihin sisältöihin ja tavoitteisiin.

2 SEKSUAALISUUS JA SEKSUAALIKASVATUS

2.1 Seksuaalisuus ja seksuaaliterveys

Seksuaalisuus on keskeinen osa ihmisyyttä kaikissa elämän vaiheissa. Se alkaa ihmisen syntymästä ja päättyy kuolemaan. Seksuaalisuuden kehitys on siis koko elämän pituinen matka ja jokainen ihminen on seksuaalinen omalla tavallaan. Seksuaalisuus voi siten vaihdella suurestikin siihen vaikuttavien tekijöiden mukaan, ja pienten lasten seksuaalisuus on erilaista kuin nuoren tai aikuisen seksuaalisuus. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2012, 7; WHO 2010, 16; Väestöliitto & OPH, 2015.) Seksuaalisuus käsittää sukupuolen, sukupuoli-identiteetin, sukupuoliroolit ja -suhteet, seksuaalisen suuntautumisen, erotiikan, mielihyvän, nautinnon, läheisyyden ja lisääntymisen (WHO, 2010, 16; Seksuaalioikeuksien julistus). Bildjuschkinin ja Ruuhilahden (2012, 5) mukaan seksuaalisuus on lisäksi kohtaamista, kehollisuutta, tunteita ja kauneutta – se on kokemuksellinen asia, jota ei voi toisen puolesta päättää tai määrätä. Seksuaalisuuteen vaikuttaa biologisten, psykologisten, sosiaalisten, taloudellisten, kulttuurillisten, laillisten, historiallisten, uskonnollisten ja henkisten tekijöiden vuorovaikutus, ja seksuaalisuus koetaan ja ilmaistaan ajatuksina, fantasiaina, haluina, uskomuksina, asenteina, arvoina, käyttäytymisenä, toimintana, rooleina ja ihmissuhteina (Seksuaalioikeuksien julistus).

Greenbergin, Bruessin ja Mullenin (1993, 3-5) seksuaalisuusteorian mukaan seksuaalisuus koostuu neljästä ulottuvuudesta, jotka ovat biologinen, psyykinen, kulttuurinen ja eettinen. Biologinen ulottuvuus käsittää ihmisen kasvun ja kehittymisen, fyysisen olemuksen, syklit ja

muutokset. Psykkisen ulottuvuuden perusta luodaan jo lapsena, ja se sisältää ihmisen tunteet, kokemukset, opitut asenteet ja opitun käyttäytymisen sekä käsityksen itsestä. Kulttuurinen ulottuvuus käsittää ympäristön normit ja säännöt, niin perheen, kavereiden, koulun kuin yksilön muun lähiyhteisönkin tavat ja kulttuurin kuten myös yhteiskuntaan ja aikakauteen sidotut säännöt, lait ja asetukset. Eettisen ulottuvuuden sisälle kuuluvat mm. yksilön ihanteet, arvot, uskonnolliset uskomukset ja moraalikäsitteet. Eettinen ulottuvuus voidaan ymmärtää myös kysymyksinä oikeasta ja väärästä eli hyväksyttävistä ja tuomittavista seksuaalisuuteen liittyvistä teoista. (Greenberg, Bruess & Mullen, 1993, 3-5.)

Seksuaaliterveydellä tarkoitetaan kokonaisvaltaista hyvinvoinnin tilaa, jossa yhdistyvät seksuaalisuuteen liittyvä fyysisuus, emotionaalisuus, psyykkisyys ja sosiaalisuus. Seksuaaliterveys ei siis ole vain sairauden, toimintahäiriön, tai vaivaisuuden puuttumista. (WHO, 2010, 17; seksuaalioikeuksien julistus.) Lottesin (2000, 36-37) mukaan seksuaaliterveys on vaikeasti mitattavissa oleva monimuotoinen ja moniulotteinen käsite, sillä yksilön hyvinvointi yhdellä osa-alueella vaikuttaa hyvinvointiin myös muilla alueilla. Kaltiala-Heinon (2004, 61) mukaan seksuaaliterveyttä tulisikin tarkastella myös psykososiaalisen terveyden näkökulmasta, sillä tutkimuksin on osoitettu, että esimerkiksi seksuaalisesti aktiivisten nuorten riski mielenterveyden häiriöihin on selvästi kohonnut. Vuonna 2002 WHO:n asiantuntijakokouksen hyväksymässä uusimmassa seksuaaliterveyden määritelmässä korostetaan positiivisen asenteen merkitystä ja nautintoa: Hyvä seksuaaliterveys edellyttää myönteistä ja kunnioittavaa asennetta seksuaalisuuteen ja seksuaalisiin suhteisiin, sekä mahdollisuutta nautinnollisiin seksuaalisiin kokemuksiin ilman pelkoa, pakottamista, syrjintää tai väkivaltaa. (WHO, 2010, 17.)

Kontulan (2000, 56) mukaan yksilötasolla seksuaaliterveyttä edistetäänkin parhaiten silloin, kun ihmisellä on mahdollisuus toteuttaa seksuaalisuuttaan omaehtoisella, turvallisella ja tyydyttävällä tavalla. Hyvän seksuaaliterveyden saavuttamisen edellytyksenä on kaikkien ihmisten seksuaalioikeuksien kunnioittaminen, suojeleminen ja toteuttaminen. (Kontula 2000, 58; WHO 2010, 17.) Lapsen seksuaaliterveyden tukeminen on lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin ja perusturvallisuuden takaamista sekä arkisten mallien ja rajojen antamista ja asettamista (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2000, 6-7). Seksuaaliterveyden edistämisessä erityisasemassa ovat Kontulan (2000, 60-61) mukaan myös vuorovaikutustaidot ja niiden kehittäminen;

vuorovaikutuskykyinen ihminen pystyy ilmaisemaan itseään ja toiveitaan sekä kuuntelemaan ja kehittämään vuorovaikutustapojaan kumppaninsa kanssa ja tilanteen niin edellyttäessä myös huolehtimaan paremmin omasta seksuaalisesta turvallisuudestaan. Ilmonen (2000, 113) nostaa esille vielä ihmiskuvan merkityksen seksuaaliterveyden keskeisenä taustavaikuttajana: Ihmiskuva määrittää vahvasti sitä miten seksuaalisuus nähdään.

Suomessa Väestöliitto on ollut yksi perheen hyvinvoinnin ja seksuaaliterveyden edistämisen keskeinen toimija (Brandt ym. 2000, 99). Väestöliiton päämääräänä on Brandtin ym. (2000, 109-110) mukaan seksuaalisuuden monimuotoisuuden hyväksyminen, seksuaaliterveyden ja seksuaalioikeuksien tiedostaminen ja arvostaminen sekä yksilötasolla että kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. Makkonen ja Kosunen (2004, 87) muistuttavat vielä, että Suomessa julkisen terveydenhoidon seksuaaliterveyden edistämisen piiriin kuuluvat palvelut, kuten äitiyshuolto, perhesuunnittelu, ehkäisyneuvonta, kouluterveydenhuolto ja sukupuolitautien hoito, ovat maksuttomia.

2.2 Seksuaalisuus lapsen kehityksessä

Seksuaalisuuteen liittyvät asiat ovat miltei kaikille ihmisille mitä yksityisimpiä ja herkimpiä asioita. Seksuaalisuuteen liittyvät asenteet omaksutaan lapsuudesta alkaen ympärillä vallitsevan kulttuurin ja uskonnollisen suuntauksen mukaisesti. (Brusila, 2008, 9.) Vanhempien esimerkki lapsen seksuaalisuuden kehityksessä on sitä suurempi, mitä pienemmästä lapsesta on kyse (WHO, 2010, 8). Terveen seksuaalisuuden kehittymisen perustana oleva positiivinen ruumiinkuva rakentuu jo vauvaiässä kokonaisvaltaisesti kosketus-, kuulo-, asento-, maku- ja hajuaistimusten avulla (Cacciatore & Korteniemi-Poikela, 2000, 9). Myös Lähdesmäen ja Peltosen (2000, 216) mukaan koti on ensisijainen lapsen ja nuoren myönteisen ja terveen seksuaalisuuden, kasvun ja kehityksen tukija. Lapsuus on aikaa, jolloin kerätään rakennusaineita aikuisuuden seksuaalisuutta varten. Isetunto, positiivinen minäkuva, tiedot ja taidot ihmisten välisestä kanssakäymisestä ja vuorovaikutuksesta kehittyvät ja vahvistuvat yksinkertaisesti olemalla ja elämällä yhdessä, ottamalla toiset huomioon, arvostamalla ja antamalla lapsen olla ihailun kohteena. Lapselle malli

läheisyydestä tulee jokapäiväisestä yhdessäolosta: sylissäistumisista, halaamisista, iloisista kohtaamisista, kosketuksesta. Näistä hetkistä lapsi saa mallin siitä, että läheisyys on hyvä asia ja lapsen on tärkeää saada tuntea, että kosketus kertoo rakkaudesta ja että lapsen keho on arvokas. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela, 2000, 6-10.)

Leikki-ikä on lapselle aktiivista aluevaltausten aikaa ja oman kokemusmaailman laajentamista kodin ulkopuolelle, kuten päiväkotiin, naapurustoon tai harrastuksiin. Lapsi alkaa tässä iässä usein myös tutkia omaa kehoaan ja vertailemaan toisten ja oman kehon toimintoja. Leikki-ikäinen tiedostaa jo täsmälleen kumpaa sukupuolta hän on. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2000, 6-7; 10-13.) Lapsella on pääsääntöisesti joko pojan tai tytön sukupuoli-identiteetti, mutta sukupuoli-identiteetti voi olla myös jäsentymätön. Huuskan (2012, 222) mukaan ihmisyyteen kuuluu niin laaja kirjo erilaista sukupuolen kokemista ja ilmaisua, ettei kaikkia ihmisiä pystytä yksiselitteisesti luokittelemaan tytöksi ja pojaksi, naiseksi ja mieheksi. Mikäli lapsen sukupuolen ulottuvuudet – psyykkinen, biologinen, sosiaalinen – ovat ristiriidassa, lapsi joutuu valitsemaan oman sisäisen sukupuolituntemuksensa ja ulkoisesti määritellyn sosiaalisen sukupuolen väliltä. (Frantti-Malinen, 2004, 101.)

Lapsen on voitava puhua ja kysyä aikuiselta häntä hämmentävistä asioista, ja lapsi on usein myös utelias seksuaalisuuden suhteen. Lapsi saattaa ihmetellä vauvojen maailmaantuloa ja kysellä omaan alkuperään, kehoonsa ja tyttöjen ja poikien eroavaisuuksiin liittyviä asioita. Lapsella on myös oikeus saada kysymyksiinsä vastauksia. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2012, 11.) Perheessä tulee siten olla sallittuja sanoja esimerkiksi seksuaalisuuteen, sukupuolirooleihin, lisääntymiseen ja synnyttämiseen liittyen ja lisäksi avoimuuden ilmapiiri. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela, 2000, 15). Lapset, jotka ovat vanhempiensa kanssa saaneet puhua seksuaalisuudesta ja siihen liittyvistä asioista, ovat enemmän sinut oman identiteettinsä, minäkuvansa ja itsetuntonsa kanssa kuin lapset, jotka ovat jääneet vaille tällaista keskustelukokemusta. Paljon haitallisempaa on myös yrittää kierrellä kysymyksiä ja vastaamista, koska se vain lisää lapsen hämmennystä ja tekee seksuaalisuudesta turhaan pelottavan tai hävettävän asian. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2012, 11; 17.)

Omilla teoilla ja toiminnoillaan vanhemmat myös osoittavat lapselle miten seksuaalisuuteen, omaan kehoon ja toiseen ihmiseen tulee suhtautua. Vanhemman roolina on lisäksi antaa tilaa ja rauhaa lapsen oman kehon tutkimusleikeille muiden lasten kanssa. Lapselle tulee samalla tehdä selväksi, että kukaan toinen ihminen ei saa pakottaa lasta mihinkään, mitä hän ei itse halua. Aikuisen tehtävä on suojata lasta joutumasta alttiiksi ei-hyväksyttävälle kosketukselle. Lapsen on helpompi kertoa esimerkiksi leikki-tilanteessa tai jonkun aikuisen läheisyydessä kokemistaan pelottavista tai epämieluisista tuntemuksistaan ja kokemuksistaan, mikäli kaikenlaisista tunteista ja epämiellyttävästä tilanteesta poislähtemisen mahdollisuudesta on jo aiemmin perheessä puhuttu. (Bildjuschkin & Ruuhilahti, 2012, 17; Cacciatore & Korteniemi-Poikela, 2000, 7-8; 15.)

Seksuaalisuus kiinnostaa siis lapsia jo varhaisvuosista lähtien, ja seksuaalisuudesta puhuminen on ajankohtaista jo leikki-ikäisen kanssa. Seksuaalisuudesta puhuminen lapsen kanssa tarkoittaa jutustelua tytön ja pojan kehosta, naisen ja miehen roolista, kasvamisesta, kehittymisestä ja lisääntymisen ihmeestä, koskettamisesta, tunteista ja elämänkaaren eri vaiheista. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2000, 19.) Kasvuprosessinsa aikana lapsi ja nuori hankkii vähitellen tietoa, ja hänelle kehittyy ihmiskehoon, intiimeihin suhteisiin ja seksuaalisuuteen liittyviä mielikuvia, arvoja ja asenteita. Mikäli lapsen lähellä olevat aikuiset eivät tue tätä kasvavan ja kehittyvän ihmistaimen tiedonjanoa, lapsi hankkii tietonsa itse tavalla tai toisella. (Hakkarainen 2009, 24; WHO 2010, 8.) Frantti-Malisen (2004, 101) mukaan kasvu ympäristöstä riippuu, miten se antaa tilaa lapsen omalle kasvulle, kehitykselle ja itsemääräämisoikeudelle.

2.3 Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus

Seksuaalikasvatus on laaja aihealue, jonka sisältö muuttuu ihmisen kehityksen myötä lapsesta nuoreksi aikuiseksi. Seksuaalikasvatus käsittää seksuaalisuuden kognitiivisten, emotionaalisten, sosiaalisten, vuorovaikutteisten ja fyysisten näkökohtien oppimista. Jokaisella lapsella ja nuorella on oikeus saada ikäänsä nähden sopivaa seksuaalikasvatusta. (WHO 2010, 19.) Seksuaalikasvatuksella vahvistetaan lapsen omanarvontuntoa ja lisätään itsetuntemusta, sillä Bildjuschkinin ja Ruuhilahden (2010, 5-6) mukaan itseään arvokkaana pitävällä ja itsensä tuntevalla

lapsella on mahdollisuus kasvaa positiiviseen seksuaalisuuteen turvallisesti. Yksi seksuaalikasvatuksen päätehtävä onkin saada lapsi ymmärtämään, että hän on tärkeä ja riittävän hyvä omana itsenään (Bildjuskin & Ruuhilahti 2010, 6). Vastuu lapsen ja nuoren seksuaalikasvatuksesta tulisi ylittää ammattirajat ja jokaisella lapsella ja nuorella tulisi olla oikeus saada terve malli seksuaalisuuden normeista ja kasvun voimavaroista (Hermanson ym. 2004, 93).

Kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen päämääränä on tarjota lapselle puolueetonta ja tieteellisesti tutkittua tietoa seksuaalisuuden kaikista näkökohdista sekä kehittää ja auttaa lasta ja nuorta toimimaan turvallisesti näiden tietojen pohjalta. Tavoitteena on niin ikään edistää kunnioittavien, avoimien asenteiden ja arvojen kehittymistä sekä auttaa osaltaan lasta kehittämään vastuullista ja ennakkoluulotonta suhtautumistapaa. Tavoitteena on lisäksi auttaa lasta voimaantumaa ja tukea lapsen ja nuoren tyydyttävää ja vastuullista seksuaalisuutta, sekä auttaa luomaan ja ylläpitämään ihmissuhteita. Näiden taitojen avulla lapsi ja nuori osaa myös paremmin suojautua mahdollisilta riskeiltä. Seksuaalikasvatus auttaa siten nuoria valmistautumaan yleisesti elämään ja edistää persoonallisuuden ja itsenäisen päätöksenteon myönteistä kehittymistä. Kokonaisvaltaisessa lähestymistavassa seksuaalisuus nähdään ihmisen voimavarana kielteisiin asioihin keskittymisen sijaan. (WHO 2010, 3; 21.)

Kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen tueksi Väestöliitto ja Opetushallitus yhdessä (Väestöliitto & OPH, 2015) ovat kehittäneet Seksuaalisuuden portaat -mallin, jonka avulla voidaan opettaa seksuaalisuuden kehitystä. Portaitten kuvaus perustuu kehityspsykologiaan ja kouluterveyskyselyn tietoihin nuorten kokemuksista. Seksuaalisuuden portaat tarjoaa hienovaraisen, yksilöllä ja ikätasoa huomioivan ja kunnioittavan lähestymistavan seksuaalisuuteen. Se ohjaa lasta ja nuorta tunnistamaan oman kehitysvaiheensa ja arvostamaan sekä kuuntelemaan omaa tunnettaan ja kokemustaan. Malli sopii sekä peruskouluun että koteihin, mutta myös erilaisten järjestöjen tai nuorison neuvontapalveluiden ja työn tueksi. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2010, 9-10.)

Tämä tunnekasvatusmalli käsittää 11 kehitysporrrasta, joista neljä ensimmäistä kattaa ikävuodet 0-12. 'Olen ihana'-vaihe (0-4 v) on löytämisen ja tutkimisen aikaa, jolloin lapsi tutustuu itseensä ja tarvitsee paljon hoivaa ja hellyyttä. Lapsi on utelias ja oma sukupuoli ja vertailu toisiin kiinnostaa.

‘Tykkäyskaveri’-vaiheessa (3-8 v) lapsella on ystäviä ja ihastuksia, ja hän opettelee sääntöjä ja sopivia tapoja esittää tunteita. Lapsi oppii myös ystävyuden, yksityisyyden ja rajojen merkityksestä. ‘Vanhemman ihailu’-vaiheessa (3-9 v) lapsi kokee ensimmäiset rakastumisen tunteet, ja rakastumisen kohteena on joku lapsen lähipiirin aikuinen. Lapsi alkaa myös miettimään vauvojen alkuperää ja kokee ensimmäiset häpeän tunteet. Pojat ja tytöt alkavat tässä ikävaiheessa muodostamaan omia ryhmiään ja samalla tutkailevat toisiaan. ‘Idoli ihastuttaa’ -vaiheessa (6-12 v) lapsen ihastuksen ja samaistumisen kohteena on usein joku arvostettu ja ihailtu aikuinen tai idoli. Varhaispuberteetti ajoittuu myös tämän ikävaiheen viimeisiin vuosiin, jolloin nuoret saattavat olla kiusaantuneita totutelllessaan elämään ‘uudessa kehossaan’. Nuorille kehittyy myös vähitellen seksuaalinen minäkuva, ja tässä iässä he kokevat usein ensimmäisen todellisen rakkautensa. (Väestöliitto & OPH, 2015; WHO 2010, 25-27.) Seksuaalisuuden portaat -mallissa jokaisella askelmalla on oma tehtävänsä, joka valmistaa seuraavan askeleen ottamiseen. Rauhallisesti askelma kerrallaan ylöspäin nousemalla lapsi saa itselleen tarpeeksi aikaa kasvaa aikuiseksi. (Korteniemi-Poikela 2010, 9-10.)

2.3.1 Seksuaalikasvatuksen edellytykset ja standardit

Kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen edellytyksenä on, että se on ikään nähden sopivaa huomioon ottaen nuoren kehitystaso ja käsityskyky. Seksuaalikasvatus tulee myös mukauttaa kulttuuriin, sosiaalisiin tekijöihin ja sukupuoleen sopivaksi, ja sen tulee vastata nuoren elämän realiteetteja. Perustana kasvatukselle tulee olla ihmisoikeudet, etenkin seksuaalisuutta ja lisääntymistä koskevat oikeudet. Seksuaalioikeudet ovat seksuaalisuutta koskevia ihmisoikeuksia, ja niillä tarkoitetaan erityisesti ihmisen oikeutta saada asianmukaista tietoa ja valistusta. Seksuaalioikeudet on tärkeä tunnustaa ja ottaa huomioon, mikäli haluamme edistää ja suojella myös muiden seksuaalioikeuksia. (Seksuaalioikeuksien julistus.)

WHO:n laatimassa asiakirjassa ei ole erikseen eritelty lapsia tai alaikäisiä koskevia seksuaalioikeuksia, vaan YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimus (Lapsen oikeuksien sopimus) sisältää esimerkiksi lapsen oikeuden ilmaista vapaasti mielipiteensä, sekä hakea, vastaanottaa ja

levittää kaikenlaista tietoa ja ajatuksia. Lisäksi YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa todetaan, että kaikilla sopimuksen allekirjoittaneilla valtioilla (lähes kaikki maailman valtiot) on velvollisuus ryhtyä koulutuksellisiin toimiin suojellakseen lasta esimerkiksi seksuaaliselta hyväksikäytöltä. Seksuaalioikeudet käsittävät ihmisen oikeuden 1) omaan seksuaalisuuteen ja parhaaseen mahdolliseen seksuaaliterveyden tilaan, 2) saada tietoa seksuaalisuudesta, 3) suojella itseään ja tulla suojelluksi, 4) käyttää seksuaali- ja lisääntymisterveyteen liittyviä terveydenhoitopalveluja, 5) tasa-arvoon ja syrjimättömyyteen, 6) yksityisyyteen ja kehon koskemattomuuden kunnioittamiseen, 7) vaikuttaa kumppanin valintaan ja päättää lasten hankkimisesta, 8) tavoitella tyydyttävää, turvallista ja nautinnollista seksielämää. (WHO 2010, 17-18.)

Maailman terveysjärjestö WHO:n Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa -asiakirjan tarkoituksena on edistää kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta (WHO 2010, 3). Asiakirjassa esitetyt suositukset seksuaalikasvatuksen standardeiksi kertovat sen, mitä lasten ja nuorten tulisi tietää ja ymmärtää kussakin ikävaiheessa, millaisia tilanteita ja haasteita heidän pitäisi kyetä ratkaisemaan ja hallitsemaan kussakin iässä ja mitä arvoja ja asenteita heille tulisi kehittyä, jotta heidän seksuaalisuutensa voi kehittyä tyydyttävällä, positiivisella ja terveellä tavalla (WHO 2010, 7). Koska seksuaalikasvatus nähdään osana yleisempää kasvatusta, se vaikuttaa siten myös lapsen persoonallisuuden kehittymiseen. Laajemmin ajateltuna seksuaalikasvatus auttaa siis parantamaan terveyttä myös yleisellä tasolla. (WHO 2010, 3.)

WHO:n seksuaalikasvatuksen standardien seksuaalikasvatustaulukossa kukin ikäryhmä 0-vuotiaasta aina 15 vuotta täyttäneisiin esitetään omana kokonaisuutenaan. Standardit perustuvat lapsen ikätason mukaisiin kehitysvaiheisiin, ja jokaisen ikäryhmän kohdalla eritellään ne tiedot, taidot ja asenteet, jotka lapsen tulisi kussakin ikävaiheessa oppia ja omaksua. Taulukossa aiheet on ryhmitelty kahdeksan pääteeman alle. Pääteemat ovat 'ihmiskeho ja ihmisen kehitys', 'hedelmällisyys ja lisääntyminen', 'seksuaalisuus', 'tunteet', ihmissuhteet ja elämäntyyli', 'seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi', 'seksuaalisuus ja oikeudet', sekä 'seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät'. Jokainen näistä teemoista sisältää fyysisiä, psyykkisiä ja emotionaalisia tekijöitä, jotka ovat juuri kulloisessakin ikävaiheessa merkityksellisiä lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehittymisen kannalta. Tulee kuitenkin muistaa, että vaikka

taulukkoon onkin kirjattu ikäluokittain tietojen, taitojen ja asenteiden kehitysportaat ja opetettavat asiat, kukin yksilö kehittyi omassa yksilöllisessä tahdissaan ja taulukossa esitettyihin ikärajoihin ja kehitystehtäviin tulisikin suhtautua hyvin joustavasti. (WHO 2010, 33-54.)

Nämä WHO:n eurooppalaiset standardit voivat toimia arvokkaana välineenä myös Euroopan ulkopuolisille kehittyneille ja vähemmän kehittyneille maille, sillä monet näistä maista pitävät Eurooppaa tärkeänä esimerkkinä ja monet Euroopan maiden hallitukset ja kansalaisjärjestöt auttavat muita maita aktiivisesti kehittämään seksuaalikasvatustaan (WHO 2010, 7).

2.3.3 Moninainen seksuaalikasvatus

Seksuaalikasvatus ei ole sukupuolineutraalia, sillä sen yhteydessä rakennetaan kuvaa naisesta ja miehestä, naiseudesta ja miehuudesta, heteroseksuaalisuudesta ja homoseksuaalisuudesta. Heteronormatiivisuuden käsite tuli sukupuolentutkimukseen 2000-luvulla. Heteronormatiivisen ajattelumallin mukaan heteroseksuaalinen maskuliinisuus ja heteroseksuaalinen feminiinisyys edustavat etuoikeutettuja, toivottuja ja luonnollisimpia tapoja olla ihminen. (Lehtonen 2004, 147; Tormulainen 2012, 27.) Kuitenkin seksuaaliset vähemmistöt ja moninainen seksuaalisuus kiinnostavat nuoria yhä enemmän tänä päivänä.

Moninainen seksuaalisuus tarkoittaa sitä, että ihminen voi olla seksuaaliselta suuntautumiseltaan kiinnostunut miehistä tai naisista, miehistä ja naisista tai ei kummastakaan. Sukupuolen moninaisuus taas tarkoittaa sitä, että ihminen voi kokea, ilmaista ja määritellä sukupuoltaan eri tavoin. (Tormulainen 2012, 34-35). Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus koskettaa yksilön lisäksi myös hänen perhettään ja lähiyhteisöään, ja Tuovisen (2008, 27) mukaan vanhemmat ovat usein samanaikaisesti huolissaan ja hämmentyneitä, helpottuneita ja huojentuneita, kun heille selviää lapsen tai nuoren seksuaalinen suuntautuneisuus. Seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvalla tai moninaisessa perheessä kasvavalla lapsella tai nuorella on yhtäläillä oikeus ja tarve saada tukea omalle seksuaali- ja sukupuoli-identiteetin kehitykselle (Frantti-Malinen 2004, 100; Lehtonen 2004, 156-157; Tuovinen 2008, 28).

Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuus ovat läsnä myös jokaisessa koulussa, esittää Karvinen (2011, 27-31), ja jatkaa että moninainen seksuaalikasvatus; sateenkaariperheistä, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä puhuminen tulisi ottaa esille monessa oppiaineessa jo alakoulussa ja myös ennen tätä. Aihetta tulisi lähestyä ja käsitellä eri näkökulmista vuosien aikana, ei pelkästään suvaitsevuuksien vaan ennemminkin yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Oppikirjoissa tätä tietoa on valitettavasti vielä liian vähän, tai se on esitetty kovin suppeasti ja kapea-alaisesti. Kuitenkin yhdenvertaisuuslain mukaan opettajan virkavelvollisuutena on edistää seksuaalivähemmistöjen yhdenvertaisuutta. (Karvinen 2011, 31-32; Lehtonen 2004, 148-149.)

Kasvattajan kuten myös esimerkiksi psykologin, terapeutin, sairaanhoitajan, lääkärin tai kirkon työntekijän haasteena on Nissisen (2011, 15) mukaan avoin mieli tutustuttaessa sukupuoleen ja seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvään käsitteiden kirjoon. Väestöliiton lääkäri Miila Halonen (Akuutti, 2014) on Nissisen kanssa samoilla linjoilla todetessaan, että haasteeksi saattaa muodostua luottamuksellisen ja avoimen keskusteluyhteyden rakentaminen nuoren ja aikuisen välille seksuaaliasioista puhuttaessa. Osalla opetusalan työntekijöistä saattaa myös edelleen olla vahva hetero-oletus lapsista keskusteltaessa (Nissinen 2011, 27). Opettajan tehtävänä onkin Kilpiän (2012, 262-264) mukaan antaa lupa moninaisuudelle, ohjata oppilaan omaa kasvuprosessia haastaen, tukien ja turvaten sekä tunnistaa ja kuvata heteronormatiivisuuden rakenteita ja uskaltaa myös purkaa niitä.

Tässä yhteydessä on mielestäni syytä ottaa esille eräs harvinaisempi seksuaalisuuden ilmentymästä käytetty termi queer. Queer-termiä käytetään, kun puhutaan seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvista ihmisistä, jotka joko vielä etsivät omaa seksuaalista suuntautumistaan, eivät halua määritellä itseään perinteisten nimikkeiden mukaan, tai jotka haluavat kyseenalaistaa koko ihmisen seksuaalisen suuntautumisen mielekkyyden. Soraisen (2013, 40) mukaan queer-elämä on sekä erityistä seksuaalioppimista että normatiivisen seksuaalisuuden vastaoppia. Seksuaalikasvatusta antavan opettajan näkökulmasta myös tämä seksuaalisuuden ilmentymä on tärkeä tuntee ja tiedostaa, sillä Suomessakin queer-perheissä kasvavien lasten lukumäärä kasvaa jatkuvasti ja tulee sitä myötä myös näkyväksi osaksi yhteiskuntaa ja koulumaailmaa. (Sorainen 2013, 40.)

2.3.4 Monikulttuurinen seksuaalikasvatus

Monikulttuurisuus ja koulujen monikulttuuristuminen ovat jo nyt arkipäivää pääkaupunkiseudulla ja muissa suurissa kaupungeissa, ja yhä useamman Suomessa asuvan lapsen kotona puhutaan muuta kuin kotimaista kieltä. Suomeen muuttaneiden ihmisten kulttuuriset juuret eroavat niin etnisesti, uskonnollisesti kuin kulttuurisestikin suomalaisen valtakulttuurin tavoista, arvoista ja normeista. Tätä taustaa vasten myös kulttuurisesti ja kielellisesti moninaisen koulun merkitys kasvaa maassamme päivä päivältä, mikä taas asettaa opettajan ja myös esimerkiksi oppilashuollon arkiseen työhön uusia haasteita ja taitovaatimuksia. (Emas 2006, 77; Laatikainen ym. 2013, 231-232.)

Opetusta suunniteltaessa seksuaalikasvattajan tulee olla tietoinen sekä oman kulttuurinsa että opetukseen osallistuvien henkilöiden kulttuurien erityispiirteistä. Sen lisäksi, että kaikilla ihmisillä itsellään on käsitys siitä, miten kokee oman seksuaalisuutensa; identiteettinsä, minäkuvansa, oman seksuaalisen arvonsa ja sukupuolensa, niin kaikissa kulttuureissa on myös yhteisesti jaettu käsityksiä, normeja ja sääntöjä ihmisen seksuaalisuudesta. (THL 2015.) Kahden erilaisen kulttuurin kohdatessa törmäävät myös ihmisen sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevat käsitykset (Emas 2006, 77). Vaikka jokaisella ihmisellä onkin päätäntävalta omasta kehosta, seksuaalisuudesta ja lisääntymisestä (Seksuaalioikeuksien julistus), joissakin kulttuureissa seksistä ja seksuaalisuudesta puhuminen voi olla hyvin tarkasti säänneltyä.

Monikulttuurisessa seksuaalikasvatuksessa on hyvä kertoa lapsille, nuorille tai perheille etukäteen, mistä seksuaalikasvatuksessa on kyse ja mitä aiheita tullaan käsittelemään. Seksuaalikasvatuksen avulla pyritään myös edistämään toisesta kulttuurista muuttaneiden henkilöiden seksuaaliterveyttä, ja nimenomaan keskustelemalla voidaan parantaa kulttuurien välistä kohtaamista. Puhutaan myös kulttuurisensitiivisestä seksuaalikasvatuksesta, joka sopii kaikille lapsille ja nuorille kulttuurista riippumatta. (THL 2015.)

2.3.5 Seksuaalikasvatuksen yhteistyökumppanit

Suomessa seksuaalikasvatuksen toteuttajia ovat koulut, sosiaali- ja terveydenhuolto, kirkko ja media. Myös Väestöliitto toteuttaa seksuaalikasvatusta ja seksuaaliterveysneuvontaa. Väestöliitto myös tuottaa eri ikäryhmille tarkoitettua seksuaalikasvatuksen oppi- ja opetusmateriaalia, sekä järjestää koulutusta. (Liinamo 2000, 221-222.) Kontula ja Meriläinen (2007, 44) esittävät, että yläkoulussa seksuaaliopetuksen asiantuntijoina on käytetty esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuoltoalan opiskelijoita, nuorisotoimea, nuorisolääkäreitä, jopa poliiseja ja eri järjestöjen, kuten SPR:n, Setan, AIDS-tukikeskuksen, Sexpo-säätiön ja Tyttöjen talon edustajia. Huolimatta siitä, että koulujen kokemukset ulkopuolisten asiantuntijoiden kanssa tehdystä yhteistyöstä seksuaalikasvatuksen osalta olivat Kontulan ja Meriläisen (2007, 44-55) mukaan olleet pääosin myönteisiä, ja opettajat olivat toivoneet lisää rahaa ja resursseja sekä tietoa erilaisista vierailukohteista ja kunnan palveluista, oli koulujen vierailuja ja tutustumiskäyntejä seksuaaliterveys- ja nuorisopalveluihin tuntuvasti vähennetty vuodesta 1996 vuoteen 2006.

WHO:n seksuaalikasvatuksen standardeissa (WHO 2010, 29) mainitaan suorat ja epäsuorat seksuaalikasvatuksen yhteistyökumppanit. Suoria yhteistyökumppaneita tämän mukaan ovat vanhemmat ja muut huoltajat, opettajat, sosiaalityöntekijät ja terveydenhoitohenkilökunta – siis henkilöt, jotka ovat jotakin kautta suoraan yhteydessä nuoreen. Lausunnossa nostetaan esille myös nuoret itse seksuaalikasvatuksen yhteistyökumppaneina lähinnä vertaistuesta ja -kasvatuksesta saatujen positiivisten kokemusten myötä ja niiden perusteella. Epäsuorilla yhteistyökumppaneilla, joilla myös voi olla merkittävä rooli seksuaalikasvatuksen toteuttajana mainitaan päättäjät, tukijat ja asiamiehet, kansalaisjärjestöt, yliopistot ja muut tieteelliset tutkimuslaitokset. Myös erilaiset uskonnolliset järjestöt ja kulttuurijärjestöt voivat olla potentiaalisia yhteistyökumppaneita esimerkiksi maahanmuuttajien ja kulttuurivähemmistöjen paremman tavoitettavuuden kannalta. WHO:n lausunnossa (WHO 2010, 29) painotetaan, että yhteistyössä mukana olevat ja yhteistyöhön mukaan tulevat kumppanit tulee kouluttaa ja näille tulee myös määritellä selkeä toimenkuva seksuaalikasvatuksen kehittäjänä ja toteuttajana, sekä tehokkaan ja laadukkaan seksuaalikasvatuksen antajana. (WHO 2010, 29.)

3 SEKSUAALIKASVATUS KOULUN KONTEKSTISSA

3.1 Koulujen seksuaalikasvatuksen taustaa

Seksuaalikasvatus on saanut virallisesti alkunsa Ruotsissa, missä aineesta tuli pakollinen kaikissa kouluissa vuonna 1955. Seksuaalikasvatuksen opetusohjelman käytäntöön saattaminen, opettajien kouluttaminen ja oppimateriaalien laatiminen vei kuitenkin useita vuosia. Suomessa kuten muissakin Pohjoismaissa (Ruotsia lukuunottamatta) ja useissa muissa Länsi-Euroopan maissa seksuaalikasvatus aloitettiin 1970-1980 -luvulla. Suomessa 1970-luvulla ‘seksuaalisen vallankumouksen’ yhteydessä seksuaalisuuteen liittyvät arvot ja normit alkoivat muuttua ja samalla seksuaalisuuteen liitetty tabu-luonne alkoi pikku hiljaa hävitä. Seksuaalisuudesta tuli asia, josta voitiin keskustella avoimesti ja julkisesti. Seksuaalista hyväksikäyttöä ja väkivaltaa ei enää peitelty, vaan pikemminkin peheksuttiin samoin kuin median ja mainonnan ‘seksualisoitumisen’ katsottiin edellyttävän yhteiskunnalta erinäisiä vastavoimia. (WHO 2010, 9-10.)

Suomessa koulujen seksuaalikasvatus on SETAn periaateohjelman mukaan ollut hyvin yksipuolista, ajoittain jopa virheellistä. 1970-luvulla kouluhallitus hyväksyi periaatteen, jonka mukaan ihmissuhde- ja seksuaalikasvatus tuli integroida kaikkiin oppiaineisiin ja opetuksen tuli antaa tietoa erilaisista normijärjestelmistä. Esimerkiksi homoseksuaalisuus tuli esitellä samanarvoisena vaihtoehtona ja seksuaalisuuden ja rakkauden muotona kuin heteroseksuaalisuuskin. (Stålström & Nissinen 2000, 132.) Kuitenkin Lähdesmäen ja Peltosen (2000, 208-209) mukaan vielä 1980-luvun loppupuolella seksuaali- ja sukupuolikasvatukseen

suhtauduttiin joillakin tahoilla varsin kielteisesti ja tämä negatiivinen suhtautuminen ulottui aina oppikirjoihin asti.

Vuonna 1985 vahvistetuissa ensimmäisissä varsinaisissa opetussuunnitelman perusteissa ainekohtaisia tavoitteita kuvattiin yleisellä tasolla. Ihmissuhteisiin ja sukupuolisuuteen liittyviä aiheita löytyi esimerkiksi kansalaistaidossa, biologiassa, uskonnossa, elämänkatsomustiedossa, liikunnassa ja kotitalouden perhekasvatuksessa. Vuoden 1994 opetussuunnitelmauudistuksen myötä opetussuunnitelmassa ei enää määritelty yksityiskohtaisia sisältöjä eri luokka-asteille, vaan oppiaineisiin ja aihealueisiin kirjattiin laajat opetuksen tavoitteet. Myös paikallisuus opetussuunnitelmatyössä korostui, mikä tarkoitti seksuaaliopetuksen osalta sitä, että opetuksen sisällöt ja työtavat saattoivat koulukohtaisesti vaihdella hyvinkin paljon. Tyypillistä seksuaalikasvatuksen kehittämisessä olivat myös erilaiset yhteistyöprojektit ja -hankkeet, joiden yhteydessä opetusmateriaalia kehitettiin mm. terveydenhuollon, perheneuvoloiden, yliopistojen ja eri järjestöjen taholta. (Lähdesmäki & Peltonen 2000, 211-213.)

Vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa seksuaalikasvatukseen liittyviä tavoitteita löytyy lähes jokaisesta oppiaineesta sekä ‘eheyttäminen ja aihekokonaisuudet’ -otsikon alta (OPS 2004). Vaikka Suomessa kouluopetukseen on sisältynyt terveysaiheista opetusta jo 1800-luvulta lähtien, niin Liinamon (2005, 12) mukaan seksuaalikasvatus on kuitenkin vakiinnuttanut asemansa peruskoulussa vasta vuosituhannen vaihteen koululakiuudistuksen myötä, kun terveystiedosta tuli yläkoulun pakollinen oppiaine. Anttilan (2012, 69) mukaan on suuri vääryys, että maamme koululaitoksessa virallinen seksuaaliopetus painottuu edelleen vahvasti yläasteen ja lukion terveystiedon ja biologian oppiaineisiin. “Lapset ja nuoret tarvitsevat seksuaaliopetusta aiemmin ja enemmän, jotta he saavat työkaluja avatakseen ja purkaakseen seksuaalisuuteen liittyviä ‘lukkoja’ ja oppivat arvostavaa suhtautumista ja saavat muutoinkin laajempaa sivistystä”, esittää Anttila (2012, 69).

3.2 Opettaja seksuaalikasvattajana

Seksuaalikasvattajan tärkeimpiä työvälineitä on kohtaamisen taito, mikä näyttäytyy lapsia ja nuoria arvostavana, huomioivana ja kannustavana käyttäytymisenä (Näre, Ruuhilahti & Heimonen 2012, 51). Ilmonen (2006, 43) käyttää tässä yhteydessä termiä kokonaisvaltainen kohtaaminen, ja esittää että usein tästä kokonaisuudesta puhuttaessa niin terveydenhuollossa, sosiaalityössä, kasvatuksessa kuin opetustyössäkin seksuaalisuuteen ja ihmissuhteisiin liittyviä asioita ei kuitenkaan kartoiteta samanveroisesti muiden terveyteen ja elämänlaatuun vaikuttavien tekijöiden kanssa. Yksi seksuaalikasvattajan tärkeistä tehtävistä on haastaa ja rohkaista lasta tutkimaan ja pohtimaan omia asenteita ja ajatuksiaan sekä yhteiskunnan asettamia arvoja ja normeja (Bildjuckin & Ruuhilahti 2012, 6; WHO 2010, 20).

Koululla on tärkeä rooli nuorten seksuaalikasvatuksessa ja koulun seksuaalikasvatustyön tulisi tukea kodin kasvatustyötä. Vanhempien olisi tärkeä uskaltaa keskustella omaa lasta koskevasta kasvatustuesta opettajan kanssa, ja vanhemmilla on myös oikeus tietää, mitä ja miten seksuaalisuudesta koulussa puhutaan (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2012, 12; Lähdesmäki & Peltonen 2000, 216; Suvivuo 2012, 72). Lasten ja nuorten parissa toimivien aikuisten päiväkodista kouluun tulisi yhdistää voimansa lapsen seksuaalisen kasvun tukemiseksi, vaikka toisaalta esimerkiksi lastentarhanopettaja tarvitsee varmasti erilaista perehtymistä ja koulutusta seksuaaliopetukseen kuin esimerkiksi lukion opettaja (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2012, 11; WHO 2010, 32).

Etenkään kouluissa seksuaalikasvatuksen aloittaminen ei aina ole helppoa, seksuaaliopetuksen kehittämisvastuuta ei ole välttämättä selkeästi osoitettu ja monet opettajat kokevat tietonsa ja taitonsa seksuaaliopetuksen saralla puutteellisiksi. Niin ikään opettajien erilaiset valmiudet seksuaaliopetuksen antamiseen näyttäytyvät suurina tasoeroina opetuksessa koulujen välillä, ja tutkimusten mukaan koulujen seksuaalikasvatuksessa onkin monia kehittämistarpeita, eikä vähiten seksuaalikasvatukseen liittyvän koulutuksen suhteen. (Ilmonen 2000, 119; WHO 2010, 3; 32; Nurmi 2000, 193.) Myös Liinamon (2000, 231) mukaan seksuaaliopetuksen toteuttaminen

vaihtelee erittäin paljon kunnittain ja kouluittain, mikä asettaa lapset ja nuoret eriarvioiseen asemaan.

Seksuaalikasvatuksen vastustuksen syynä ovat lähinnä pelot ja väärät käsitykset seksuaalikasvatuksesta (WHO 2010, 3). Lahelma (2011, 94) peräänkuuluttaakin sukupuolitietoisuutta käsittelevän aineksen lisäämistä opettajakoulutuksen pakollisiin opintoihin, ja esittää että opetusharjoitteluun voisi olla luonteva sisällyttää sukupuolisuutta ja seksuaalisuutta koskevaa tietoa ja harjoitella sen soveltamista käytännössä perusopetuksen toimintaympäristössä.

Kouluviranomaisten ei kuitenkaan tulisi painostaa ketään antamaan seksuaalikasvatusta, mikäli henkilö itse ei niin halua. Edellytyksenä on, että kasvattajat itse haluavat pohtia omia asenteitaan seksuaalisuuteen, sekä yhteiskunnan arvoihin ja normeihin, sillä heidän toimivat oppilaidensa roolimalleina tässäkin. (WHO 2010, 32.) Valitettavan usein seksuaalisuuskasvatuksen ajatellaan olevan seksuaaliseen käyttäytymiseen liittyvää kasvatusta, vaikka edellä esitetyn seksuaalisuuden määritelmän mukaan termi pitäisi ymmärtää laajemmin ja monipuolisemmin (WHO 2010, 16). Suvivuon (2012, 72-74) mukaan seksuaalikasvatusta tulisikin terävöittää siten, että lapset ja nuoret oppisivat tunnistamaan omia tunteitaan, tarpeitaan ja halujaan. Myös nuorten terveydenlukupolitoa tulisi kehittää, jotta nuori saisi teoreettista ja käytännöllistä tietoa sekä kriittisen ajattelun taitoa, ja oppisi itsetuntemusta ja vastuullista kansalaisuutta. (Suvivuo 2012, 73.)

Cacciatoren (2007, 44) mukaan seksuaalikasvatusta tulisi koulussa antaa jo alaluokilta saakka, lähtien perusasioista, joita sitten jatkossa syvennetään kehitysvaihe huomioon ottaen. Lähdesmäen ja Peltosen (2000, 209) mukaan jo esikoulussa olisi tärkeää käsitellä perhekasvatukseen liittyviä kysymyksiä lapsen iän, kehitystason ja käsityskyvyn mukaisesti. Vaikka seksuaalikasvatus onkin aiheena hyvin hienovarainen, monimutkainen ja haastava, on kouluilla kuitenkin mahdollisuus olla tälläkin alueella neutraalin tiedon jakaja. Opettajan puhuessa oppilaille seksuaalisuudesta on oma seksuaalisuus pantava pöytälaatikkoon, neuvoo seksuaaliantuntija Raisa Cacciatore (Tikkanen, 2010, 79) ja jatkaa, että opettajan ei tarvitse eikä kannata vastata oppilaiden kysymyksiin opettajan omasta seksuaalisuudesta. Opettajan on viisasta neuvota, että oppilaidenkaan ei kannata jakaa tietoa omasta seksuaalisuudesta kaikille sitä uteleville.

Seksuaalikasvatusta antavan opettajan on hyvä tietojen ja taitojen kartuttamisen rinnalla pyrkiä kehittämään myös omaa henkilökohtaista kasvua ja siihen liittyviä murroksia. Koska seksuaalisuus ja sukupuoli ovat herkkiä alueita, voi runsaan tietomäärän ja vähäisen itsetuntemuksen varassa opetuksessaan luoviva ammattilainen olla jopa enemmän haitaksi kuin hyödyksi kasvavalle, kehittyvälle ja tiedonjanoiselle nuorelle, väittää Nissinen (2012, 29) ja jatkaa, että hyvän itsetuntemuksen omaava opettaja voi vähemminkin teoretiedoin olla toiselle hyvinkin merkittävä apu. Opettajan tulee myös sietää itsessään keskeneräisyyttä ja olla suvaitsevainen ja armollinen itseään ja toisia kohtaan (Nissinen 2012, 171).

Onnistuneen seksuaalikasvatuksen edellytyksenä koulussa ja luokkatilanteessa on luottamuksellisen ilmapiirin luominen ja yhteisesti sovittujen sääntöjen hyväksyminen ja noudattaminen. Lapsen ja nuoren tulee saada seksuaalikasvatuksen vastaanottajana tuntea olonsa jatkuvasti turvalliseksi. Interaktiivisella työotteella nuorten omat kokemukset, tarpeet ja toiveet tulevat varmasti paremmin huomioitua käsiteltäviä aiheita ja kysymyksiä määritettäessä ja opettaja voi parantaa seksuaalikasvatuksen laatua ottamalla nuoret järjestelmällisesti mukaan järjestämään, toteuttamaan ja arvioimaan seksuaalikasvatustunteja ja -kokonaisuuksia. Näin toimimalla varmistetaan seksuaalikasvatuksen tarvelähtöisyys, mistä seuraa myös se, että seksuaalikasvatus tulee mukauttaa ainakin osittain sukupuolen mukaan, jotta varmistetaan että tyttöjen ja poikien erilaiset tarpeet ja huolenaiheet tulee opetuksessa otettua asianmukaisesti huomioon. (WHO 2010, 30-31.)

Seksuaalikasvatuksessa viestintä on keskeisellä sijalla, ja opettajan tulisi käyttää lapsille ja nuorille sopivaa neutraalia kieltä, jotta he omaksuvat asianmukaisen sanaston ja kykenisivät viestimään paremmin seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa. Musiikki, draama ja näyttelemine voivat myös olla keinoja, joilla aktivoida oppilaissa erilaisia oppimisstrategioita ja mahdollistaa uusien voimavarojen käyttö vaikeiden, herkkien, hämmentävien tai kipeiden asioiden oppimiseen ja omaksumiseen. (WHO 2010, 30-31.)

Lähdesmäen ja Peltosen (2000, 216) mukaan koulun rooli asiallisen seksuaalikasvatuksen toteuttajana ja hyvälaatuisten oppimateriaalien käyttäjänä tulee tulevaisuudessa korostumaan. Monialaisuus eli seksuaalikasvatuksen kytkeminen muihin aloihin ja aihekokonaisuuksiin ja

yhteistyökumppaneiden mukaanotto korostuvat jo nyt kouluissa. Ainerajat ylittävässä opetuksessa aihetta voi käsitellä erilaisista yhtä tärkeistä näkökohdista käsin. (WHO 2010, 31.) Voidaan sanoa, että jokainen, joka on tekemisissä lasten ja nuorten kanssa, on myös seksuaalikasvattaja välittämällä oman mallin naiseudesta ja miehuudesta, asennoitumisestaan erilaisuutta, nautintoa ja keskeneräisyyttä kohtaan, sekä tavastaan osoittaa lämpöä tai kylmyyttä. (Cacciatore 2007, 41.) Cacciatore (2007, 43) lisää vielä, että vaikka seksuaalikasvatus ja -valistus nähdäänkin varsin haastavana opetuksen alueena, tulee opetuksen kuitenkin tältäkin osin olla suunnitelmallista ja korkeatasoista. Koulu on ainoa yhteiskunnallinen instituutio, joka tavoittaa kunkin vuosiluokan kaikki jäsenet, joten suunnilleen samalla tavalla kaikissa kouluissa toteutettuna seksuaalikasvatus tavoittaisi kattavasti ja tasapuolisesti kaikki ikäluokat (Lähdesmäki & Peltonen 2000, 209; Liinamo 2000, 221).

3.3 Seksuaalikasvatus alakoulun opetussuunnitelmassa – OPS 2014

Tarkastelun kohteena minulla on uusi syksyllä 1.8.2016 voimaan astunut perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Perusopetus on koulutusjärjestelmän kivijalka ja tarjoaa oppilaille mahdollisuuden laajan yleissivistyksellisen perustan muodostamiseen ja oppivelvollisuuden suorittamiseen. Opetussuunnitelman perusteiden tehtävänä on tukea ja ohjata opetuksen järjestämistä ja koulutyötä sekä edistää yhtenäisen perusopetuksen yhdenvertaista toteutumista. Perusopetuksen tehtävänä on lisäksi ohjata oppilaita löytämään omat vahvuutensa ja rakentamaan tulevaisuutta oppimisen keinoin. Paikallinen opetussuunnitelma on tärkeä osa ohjausjärjestelmää, se luo yhteisen perustan ja suunnan päivittäiselle koulutyölle. Sen tehtävänä on lisäksi edistää opetuksen laadun jatkuvaa kehittämistä ja vahvistaa myös koulutuksellista jatkumoa. Paikallisen opetussuunnitelman laadinnasta ja kehittämisestä vastaa opetuksen järjestäjä. Opetuksen järjestäjän tehtävänä on niin ikään arvioida antamaansa koulutusta kehittämisenäkökulmasta, oppimisen edellytysten parantamisen näkökulmasta sekä koulutuksen vaikuttavuuden näkökulmasta. (OPS 2014, 9-11; 18). Perusopetuksen arvoperustana on oppilaiden ainutlaatuisuus ja oikeus hyvään opetukseen, oppilaiden ihmisyyden kasvun toteutuminen, sivistys, tasa-arvo ja demokratia, opetuksen rakentuminen moninaiselle suomalaiselle

kulttuuriperinnölle sekä oppilaiden ohjaaminen kestävästä elämäntavasta omaksumiseen. (OPS 2014, 15-16).

3.3.1 Laaja-alaisen osaamisen tavoitteet

Laaja-alaisen osaamisen tarve on yhteiskunnassamme lisääntynyt ympäröivän maailman muutosten seurauksena. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (OPS 2014, 20-24) kuvataan seitsemän laaja-alaista osaamiskokonaisuutta: ajattelu ja oppimaan oppiminen (L1), kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu (L2), itsestä huolehtiminen ja arjen taidot (L3), monilukutaito (L4), tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen (L5), työelämätaidot ja yrittäjyys (L6), osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävästä tulevaisuudesta rakentaminen (L7).

Peilattessani näitä laaja-alaisen osaamisen kokonaisuuksia WHO:n laatimiin seksuaalikasvatuksen suuntaviivoihin perusopetusikäisille lapsille ja nuorille on niiden sisällöissä havaittavissa useita yhtäläisiä tavoitteita. Ensinnäkin opettajan tärkeänä tehtävänä on rohkaista oppilaita luottamaan itseensä ja rohkaista lasta epäselvän ja ristiriitaisen tiedon äärellä (L1). Oppilaita kannustetaan lisäksi kuuntelemaan toisten näkemyksiä ja samalla pohtimaan omaa sisäistä tietoaan (L1). Lisäksi asioiden välisten vuorovaikutussuhteiden kautta oppilaalle kehittyy vähitellen valmiuksia myös eettiseen ajatteluun (L1). Monimuotoisessa ympäristössä toimiminen edellyttää ihmisoikeuksien kunnioittamiselle perustuvaa kulttuurista osaamista ja arvostavan vuorovaikutuksen taitoja (L2). Koulutyössä opitaan tuntemaan ihmisoikeuksia, erityisesti edistetään lapsen oikeuksien tuntemista, arvostamista sekä niiden mukaista toimintaa (L2). Oppilaita ohjataan tunnistamaan miten kulttuurit, uskonnot ja katsomukset vaikuttavat yhteiskunnassa ja arjessa (L2). Oppilaita kasvatetaan kohtaamaan arvostavasti muita ihmisiä (L2). Oppilaita ohjataan arvostamaan ja hallitsemaan omaa kehoaan ja käyttämään sitä tunteiden, näkemysten ja ajatusten ilmaisemiseen (L2). Oppilaita ohjataan myös pohtimaan oman taustansa merkitystä ja paikkaansa sukupolvien ketjussa (L2). Koulu yhteisö ohjaa ymmärtämään, että jokainen vaikuttaa toiminnallaan omaan ja toisten hyvinvointiin, terveyteen ja turvallisuuteen (L3). Oppilaat saavat mahdollisuuden kehittää tunteita ja sosiaalisia taitojaan (L3). Oppilaat kasvavat huomaamaan ihmissuhteiden ja

keskinäisen huolenpidon tärkeyden (L3). Oppilaita opetetaan suojaamaan yksityisyyttään ja henkilökohtaisia rajojaan (L3). Oppilaiden kanssa tutkitaan ihmisoikeuksiin, erityisesti lasten oikeuksiin liittyviä kysymyksiä ja tilanteita (L7). Oppilaat oppivat työskentelemään yhdessä ja saavat tilaisuuksia harjoitella ristiriitojen ratkaisemista (L7). Oppilaiden kanssa keskustellaan siitä mitä tarkoittaa oikeudenmukaisuus, yhdenvertaisuus ja vastavuoroisuus (L7). (OPS 2014, 20-24; 99-101; 155-158; WHO 2010, 43-50.)

3.3.2 Oppiainekohtaiset tehtävät, tavoitteet ja sisällöt vuosiluokilla 1-2

Laaja-alaisten sisältöjen, taitojen ja tavoitteiden lisäksi on olennaista tarkastella myös sitä, miten seksuaalikasvatus näyttäytyy oppiaine- ja ikäluokkakohtaisesti WHO:n kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen standardien valossa.

Vuosiluokilla 1-2 äidinkielen ja kirjallisuuden tehtävänä on kehittää oppilaiden kieli-, vuorovaikutus- ja tekstitaitoja, sekä rohkaista oppilaita rakentamaan ja vastuulliseen vuorovaikutukseen erilaisissa viestintäympäristöissä. Opetuksen tavoitteena on ohjata oppilasta vahvistamaan taitoaan toimia erilaisissa vuorovaikutustilanteissa (T1), ohjata oppilasta kehittämään vuorovaikutustaitojaan (T2) ja tukea oppilasta vahvistamaan ilmaisurohkeuttaan sekä ohjata oppilasta ilmaisemaan itseään kokonaisvaltaisesti myös draaman avulla (T3). Suomen kielen ja kirjallisuuden ‘Vuorovaikutustilanteissa toimiminen’ (S1) sisältöalueessa seksuaalikasvatuksen kannalta keskeistä on harjoitella kuuntelemista, kysymistä, vastaamista ja kertomista. (OPS 2014, 103-107.)

Ympäristöopin opetuksen tehtävänä on ohjata oppilasta tuntemaan itseään ja muita ihmisiä sekä terveyden ja hyvinvoinnin merkitystä. Oppiaineeseen sisältyvän terveystiedon kannalta keskeistä on oppia ymmärtämään terveyttä tukevia ja suojaavia tekijöitä ympäristössä ja ihmisen toiminnassa, ja edistää terveyttä, hyvinvointia ja turvallisuutta tukevaa osaamista. Ympäristöopin opetuksen tavoitteena on ohjata oppilasta harjoittelemaan ryhmässä toimimisen taitoja ja tunnetaitoja sekä vahvistamaan itsensä ja muiden arvostamista (T10), rohkaista oppilasta

ilmaisemaan itseään ja harjoittelemaan näkemystensä perustelemista (T14) ja ohjata oppilasta pohtimaan kasvua ja kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia tukevia tekijöitä sekä elämän perusedellytyksiä (T15). Ympäristöopin ‘Kasvu ja kehitys’ (S1), ‘Kotona ja koulussa toimiminen’ (S2) ja ‘Elämän perusedellytysten pohtiminen’ (S5) sisältöalueissa seksuaalikasvatuksen kannalta keskeistä on valita opetettavia sisältöjä siten, että oppilaalle muodostuu ymmärrys ihmisen kehonosista ja elintoiminnoista sekä elämäkulusta ja oman ikäkauden kasvusta ja kehityksestä pääpiirteissään. Keskeistä on myös harjoitella tunnetaitoja ja mielen hyvinvoinnin edistämistä sekä harjoitella esimerkiksi fyysisen koskemattomuuden kunnioittamista ja kiusaamisen ehkäisyä. Lisäksi keskeistä on perehtyä arjen terveystottumuksiin ja pohtia, mitkä asiat tuottavat ihmiselle hyvää mieltä ja iloa. (OPS 2014, 130-133.)

Uskonnon opetuksen tehtävänä on antaa oppilaille laaja uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys, sekä kannustaa oppilaita kunnioittamaan elämää ja ihmisarvoa. Oppiaineen tavoitteena on opastaa oppilasta tuntemaan oman perheen uskonnollista ja katsomuksellista taustaa (T1), rohkaista oppilasta tunnistamaan ja ilmaisemaan omia ajatuksiaan ja tunteitaan (T4), ohjata oppilasta toimimaan oikeudenmukaisesti, eläytymään toisen asemaan sekä kunnioittamaan toisen ihmisen ajatuksia ja vakaumusta sekä ihmisoikeuksia (T6), ohjata oppilaita eettiseen pohdintaan sekä hahmottamaan mitä tarkoittaa vastuu itsestä ja yhteisöstä. Uskonnon ‘Hyvä elämä’ (S3) sisältöalue tukee oppilaan tunnetaitojen kehittymistä. Seksuaalikasvatuksen kannalta sisältöalueessa on keskeistä myös yksilön omien tekojen ja niiden seurausten ymmärtäminen, vastuu toisista ihmisistä, sekä toisen asemaan eläytyminen, ihmisarvo ja yksilöllisyys. YK:n Lapsen oikeuksien sopimus ja ihmisen kokonaisvaltainen hyvinvointi ovat myös tämän sisältöalueen keskiössä. (OPS 2014, 134-135.)

Elämäkatsomustiedon opetuksen painopisteenä vuosiluokilla 1-2 on kehittää oppilaiden yhteistyö- ja vuorovaikutustaitoja, sekä tukea terveen itsetunnon ja myönteisen minäkuvan rakentumista. Oppiaineen tavoitteena on ohjata oppilasta kuuntelemaan toisten oppilaiden mielipiteitä (T1), rohkaista oppilasta ilmaisemaan omaa ajatteluaan ja tunteitaan eri tavoin (T2), ohjata oppilasta arvostamaan omaa ja muiden ajattelua (T3), edistää oppilaan taitoa tehdä kysymyksiä ja esittää perusteltuja väitteitä (T4), ohjata oppilasta tunnistamaan kokemiensa arkipäiväisten tilanteiden syitä ja seurauksia sekä eettisiä ulottuvuuksia (T5), rohkaista oppilasta

pohtimaan oikean ja väärän eroa sekä hyvyttä (T6), opastaa oppilasta tuntemaan lähiympäristön tapakulttuureja (T7) ja ohjata oppilasta ymmärtämään ihmisten yhteiselämän perusteita (T8). Elämäkatsomustiedon ‘Kasvaminen hyvään elämään’ (S1), ‘Erlaisia elämäntapoja’ (S2) ja ‘Yhteiselämän perusteita’ (S3) sisältöalueissa seksuaalikasvatuksen kannalta keskeistä on toista kunnioittavien keskustelu- ja kuuntelutaitojen harjoittelu, omaan koti- ja kulttuuritaustaan liittyvien erilaisten elämäntapojen tutkiminen, sekä yhteiselämän perusteisiin; luottamuksen, rehellisyyden ja reiluuden merkityksiin perehtyminen. (OPS 2014, 139-140.)

Liikunnan tehtävänä on liikunnan avulla edistää yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja yhteisöllisyyttä sekä tukea kulttuurista moninaisuutta. Opetuksen tavoitteena psyykkisen toimintakyvyn osa-alueella on tukea oppilaan myönteisen minäkäsityksen vahvistumista ja ohjata oppilasta itsensä monipuoliseen ilmaisemiseen (T9). Liikunnan ‘Psyykkisen toimintakyvyn’ (S3) sisältöalueessa seksuaalikasvatuksen kannalta keskeistä on onnistumisen kokemusten tuottaminen sekä se, että lapsi kohtaa tuetusti emotionaalisesti vaihtelevia tilanteita leikkien, kisojen ja pelien tiimellyksessä. (OPS 2014, 148-149.)

3.3.3 Oppiainekohtaiset tehtävät, tavoitteet ja sisällöt vuosiluokilla 3-6

Vuosiluokilla 3-6 oppiainekohtaisia WHO:n standardien mukaisia seksuaalikasvatuksen sisältöjä ja tavoitteita löytyy niin ikään useasta eri oppiaineesta.

Äidinkieli ja kirjallisuus -oppiaineen tehtävänä on mm. oppilaiden ilmaisu- ja vuorovaikutustaitojen sujuvoittaminen ja tarkoituksenmukaiseen, turvalliseen, vastuulliseen toimintaan ohjaaminen entistä monipuolisemmissa ja myös monimediaisissa vuorovaikutustilanteissa. Opetuksen tavoitteena on opastaa oppilasta vahvistamaan taitoaan toimia rakentavasti erilaisissa viestintäympäristöissä ja ilmaisemaan mielipiteensä (T1), ohjata oppilasta huomioimaan toisten tarpeita ryhmäviestintätilanteissa (T2), kannustaa oppilasta kehittämään myönteistä viestijäkuvaa sekä halua ja kykyä toimia erilaisissa vuorovaikutustilanteissa (T4), ohjata oppilasta tiedonhankintaan, monipuolisten tiedonlähteiden käyttöön ja tiedon

luotettavuuden arviointiin (T7), tukea oppilasta kielellisen ja kulttuurisen identiteetin rakentamisessa ja ohjata arvostamaan eri kulttuureja (T15). Äidinkielen ja kirjallisuuden ‘Vuorovaikutustilanteessa toimiminen’ (S1) sisältöalueessa seksuaalikasvatuksen kannalta keskeistä on harjoitella ilmaisukeinoja erilaisissa viestintätilanteissa ja ohjata oppilasta kokonaisilmaisuuksiin hyödyntämällä draaman toimintamuotoja erilaisten ajankohtaisten aiheiden ja teemojen käsittelyssä. (OPS 2014, 160-163.)

Ympäristöopissa yhdistyy sekä luonnon- että ihmistieteellisiä näkökulmia ja oppiaineen lähtökohdaksi on luonnon kunnioittaminen ja ihmisoikeuksien mukainen arvokas elämä. Vuosiluokkien 3-6 ympäristöoppiin sisältyy myös terveystieto, missä keskeistä on oppia ymmärtämään terveyttä tukevia ja suojaavia tekijöitä ympäristössä ja ihmisen toiminnassa, ja edistää terveyttä, hyvinvointia ja turvallisuutta tukevaa osaamista. Ympäristöopin opetuksen tavoitteena on kannustaa oppilasta edistämään hyvinvointia ja turvallisuutta toiminnassaan ja lähiympäristössään ja ohjata oppilasta toimimaan turvallisesti, tarkoituksenmukaisesti, vastuullisesti ja itseään suojellen (T8), tarjota oppilaalle mahdollisuuksia harjoitella ryhmässä toimimista erilaisissa rooleissa ja vuorovaikutustilanteissa, innostaa oppilasta ilmaisemaan itseään ja kuuntelemaan muita sekä tukea oppilaan valmiuksia tunnistaa, ilmaista ja säädellä tunteitaan (T10), ohjata oppilasta ihmisen rakenteen, elintoimintojen ja kehityksen ymmärtämiseen (T15), ohjata oppilasta ymmärtämään terveyden osa-alueita, arjen terveystottumusten merkitystä, elämäntapaa, lapsuuden ja nuoruuden yksilöllistä kasvua ja kehitystä sekä rohkaista oppilasta harjoittelemaan ja soveltamaan terveysosaamistaan arjessa (T19). Ympäristöopin ‘Minä ihmisenä’ (S1) ja ‘Arjen tilanteissa ja yhteisöissä toimiminen’ (S2) sisältöalueissa seksuaalikasvatuksen kannalta keskeistä on huomion kiinnittäminen yksilön kehityksen kannalta ajankohtaisiin muutoksiin ja niiden yksilöllisen luonteen ymmärtämiseen. Seksuaalista kehitystä ja ihmisen lisääntymistä käsitellään ikäkauden mukaisesti ja samoin harjoitellaan tunnistamaan oman kehon ja mielen viestejä ja tiedostamaan omia ajatuksia, tarpeita, asenteita ja arvoja. Tunteiden tunnistaminen, ilmaisu ja säätely ovat myös keskeisiä käsiteltäviä sisältöjä. Lisäksi keskeistä on harjoitella toimimaan erilaisissa yhteisöissä ja pohtia erilaisten vuorovaikutustilanteiden ja yhteisöjen merkitystä yksilön hyvinvoinnille. (OPS 2014, 239-241.)

Uskonnon opetuksen tehtävänä on antaa oppilaille laaja uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys ja tukea oppilaan itsetuntemusta, itsensä arvostamista ja elämönhallintataitojen kehittymistä. Oppiaineen opetuksen tavoitteena on kannustaa oppilasta kunnioittamaan omaa ja toisen pyhää (T7), ohjata oppilasta ymmärtämään ihmisoikeuksiin ja erityisesti YK:n Lapsen oikeuksien sopimukseen sisältyviä arvoja yksilön ja yhteisön näkökulmasta (T9), luoda oppilaalle mahdollisuuksia keskustella eettisistä kysymyksistä, ilmaista rakentavasti ajatuksiaan ja tunteitaan sekä harjoitella perustelemaan omia näkemyksiään (T11), auttaa ja tukea oppilasta muodostamaan ja vahvistamaan maailmankatsomusta, itsetuntoa ja luottamusta elämään (T12). Uskonnon ‘Hyvä elämä’ (S3) sisältöalueessa seksuaalikasvatuksen kannalta keskeisiä sisältöjä ovat itsetuntemus, ihmisarvo, elämän kunnioittaminen, elämäntaidot ja kokonaisvaltainen hyvinvointi. Nämä sisällöt antavat oppilaalle välineitä eettiseen keskusteluun ja omien näkemysten perusteluun. (OPS 2014, 246-248.)

Elämänkatsomustiedon ydintehtävänä on edistää oppilaiden kykyä etsiä hyvää elämää. Opetuksen tavoitteena on ohjata oppilasta kantamaan vastuuta itsestä, toisista ihmisistä ja luonnosta (T4), ohjata oppilasta hahmottamaan kulttuurista moninaisuutta ilmiönä (T5), ohjata oppilasta tuntemaan YK:n yleismaailmalliseen ihmisoikeuksien julistukseen perustuvaa ihmisoikeusetiikkaa, erityisesti lapsen oikeuksia (T9), rohkaista oppilasta toimimaan aloitteellisesti ja vastuullisesti omassa ympäristössään (T10). Elämänkatsomustiedon ‘Kasvaminen hyvään elämään’ (S1), ‘Erilaisia elämäntapoja’ (S2) ja ‘Yhteiselämän perusteita’ (S3) sisältöalueissa seksuaalikasvatuksen kannalta keskeistä on harjoitella toisen ihmisen kohtaamista ja harjoitella erilaisten näkökulmien arvostamista sekä perehtyä arvon ja normin käsitteisiin ja pohtia yhdenvertaisuutta, onnellisuutta ja hyvää elämää. Keskeistä on niin ikään tutkia omaa identiteettiä eri näkökulmista ja perehtyä suomalaiseen kulttuuriin ja kulttuurivähemmistöihin, pohtia yhdenvertaisuuden merkitystä, ja harjoitella oman näkemyksen erittelyä ja perustelemista suhteessa yhteiselämän vaatimuksiin, eri kulttuureihin ja katsomuksiin. (OPS 2014, 253-254.)

Yhteiskuntaopin tehtävänä on ohjata oppilaita toimimaan erilaisuutta ymmärtävässä, ihmisoikeuksia ja tasa-arvoa kunnioittavassa moniarvoisessa yhteiskunnassa demokratian arvojen ja periaatteiden mukaan. Opetuksen tavoitteena on ohjata oppilasta hahmottamaan itsensä yksilönä

ja erilaisten yhteisöjen jäsenenä, ymmärtämään ihmisoikeuksien ja tasa-arvon merkitys sekä hahmottamaan yhteiskunnan oikeudellisia periaatteita (T3), ohjata oppilasta tarkastelemaan median roolia ja merkitystä omassa arjessa ja yhteiskunnassa (T4). Yhteiskuntaopin ‘Arkielämä ja oman elämän hallinta’ (S1) sekä ‘Demokraattinen yhteiskunta’ (S2) sisältöalueissa seksuaalikasvatuksen kannalta keskeistä on pohtia kuinka jokainen voi itse vaikuttaa lähiyhteisön turvallisuuteen ja perehtyä erilaisiin oppilasta lähellä oleviin yhteisöihin, niiden jäsenten oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Keskeistä on niin ikään tarkastella ihmisoikeuksia, tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä tutustua Suomen eri kulttuureihin ja vähemmistöryhmiin. (OPS 2014, 260-261.)

Liikunnan tehtävänä on tarjota oppilaille valmiuksia oman terveytensä edistämiseen ja liikunnan avulla edistetään myös yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja yhteisöllisyyttä sekä tuetaan kulttuurista moninaisuutta. Opetuksen tavoitteena psyykkisen toimintakyvyn osa-alueella on kannustaa oppilasta ottamaan vastuuta omasta toiminnasta ja vahvistaa itsenäisen työskentelyn taitoja (T10). Seksuaalikasvatuksen kannalta ‘Psyykinen toimintakyky’ (S3) sisältöalueessa keskeistä on yhteisten tehtävien avulla harjoitella vastuun ottamista. Erilaisilla iloa ja virkistystä tuottavilla liikuntatehtävillä myös autetaan myönteisten tunteiden kokemista ja saavuttamista, jotka taasen vahvistavat pätevyyden kokemuksia ja myönteistä minäkäsitystä. (OPS 2014, 273-275.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Tutkimuskysymykset

Tarkastelen tutkimuksessani kahden alakoulun ympäristöopin oppikirjasarjan sisältöjä seksuaalikasvatuksen näkökulmasta. Ensinnäkin peilaan oppikirjojen sisältöjä WHO:n laatimiin ikäluokkakohtaisiin suosituksiin kokonaisvaltaisesta seksuaalikasvatuksesta. Toiseksi tarkastelen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (OPS 2014) ympäristöopille asetettujen seksuaalikasvatuksen aihealueiden tavoitteiden toteutumista oppikirjojen sisällöissä. Tämän perusteella tutkimuskysymyksiksi muodostuivat:

1. Miten tutkimukseen valitut alakoulun ympäristöopin oppikirjat vastaavat WHO:n laatimiin suosituksiin kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen standardeista?
2. Miten tutkimukseen valitut alakoulun ympäristöopin oppikirjat vastaavat uudessa opetussuunnitelmassa (OPS 2014) ympäristöoppiin sisällytettyihin seksuaalikasvatuksen aihealueiden tehtäviin ja tavoitteisiin?

4.2 Tutkimuksen kohde

Tutkimukseni on oppikirjatutkimus, jonka olen rajannut koskemaan alakoulun ympäristöopin oppikirjoja. Tutkimuskohteen valinta ja rajaus nousivat teoriaosan pohjalta tarkastellessani uuden OPS:n laaja-alaisen osaamisen alueita sekä oppiainekohtaisia sisältöjä ja tavoitteita. Tutkimukseni teoreettisessa viitekehyksessä olen tarkastellut kaikkia alakoulun oppiaineita ja aiheisisältöjä, jotka sisältävät seksuaalikasvatuksen osa-alueita: ihmiskeho ja ihmisen kehitys, hedelmällisyys ja lisääntyminen, seksuaalisuus, tunteet, ihmissuhteet ja elämäntyylit, seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi, seksuaalisuus ja oikeudet, seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät (arvot/normit). Nämä aihekokonaisuudet nousivat WHO:n seksuaalikasvatuksen standardeista. Tutkimuksen teoriaosaa kirjoittaessani ja aiheeseen paremmin tutustuessani minulle selvisi, että näiden edellä mainittujen kahdeksan osa-alueen sisältöjä löytyy alakoulun opetussuunnitelmasta ympäristöopista, uskonnosta, elämäntiedosta ja väljästi tulkiten myös äidinkielestä ja liikunnasta sekä viidennellä luokalla alkavasta yhteiskuntaopista.

Ympäristöopin kirjat valikoituivat tutkimuskohteekseni ensinnäkin siitä syystä, että tämä oppiaine on kaikille yhteinen ja pakollinen aine toisin kuin esimerkiksi uskonto ja elämäntiedot. Toiseksi ympäristöopin opetussuunnitelma sisälsi kautta koko alakoulun (luokat 1-2 ja 3-6) eniten kokonaisvaltaisen seksuaalisuuskasvatuksen pääteemoja. Kävin alussa myös omakohtaista pohdintaa siitä, olisinko keskittynyt kuvaamaan vain 1-2 luokan seksuaalikasvatuksen sisältöjä kaikissa yllä luetelluissa oppiaineissa. Tämä tutkimusasetelma taasen ei olisi ollut linjassa teorian kanssa, joka taas käsittelee ilmiötä laaja-alaisesti koko alakoulun kontekstissa. Pohdintaa kävin myös sen suhteen, että miten valitsen tutkimukseni aineiston ja onnistunko ylipäätään hankkimaan aineiston, joka on ‘vuorovaikutteinen’ teoriaosassa esille nostamani uuden opetussuunnitelman (OPS 2014) kanssa. Tässä tapauksessa asetin tiukat kriteerit sille, että tutkimuskohteena pääroolia näyttelevät oppikirjat eivät saisi olla kovinkaan montaa vuotta vanhoja.

Edellä mainituin perustein tutkimukseeni valikoitui kaksi alakoulun ympäristöopin oppikirjasarjaa: Pisara (Sanoma Pro) ja Tutkimusmatka (Otava). Oppikirjat (yhteensä 12 kpl) ovat

molempien kustantajien osalta 6. luokan oppikirjaa lukuunottamatta vuoden 2015 tai 2016 painoksia. Sekä Otavalta että Sanoma Pro:lta ilmestyy uusi 6.luokan oppikirja vuonna 2017. Tästä syystä tutkimusaineistossani on Pisara 6 vuodelta 2008 ja Tutkimusmatka-kirjasarjan edeltäjä Koulun biologia ja maantieto 6 niin ikään vuodelta 2008. Tutkimukseni kokonaisuuden ja luotettavuuden sekä eheyden kannalta näen, että tärkeämpää on kuitenkin ottaa tutkimukseeni nämä vanhemmat painokset, etenkin kun tilanne on molempien kustantajien kohdalla sama. Toinen vaihtoehto, jota en tosin edes loppupeleissä harkinnut, olisi ollut jättää 6. luokan oppikirjojen seksuaalikasvatuksen teemat ja sisällöt käsittelemättä, mikä taas ei olisi ollut linjassa tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen kanssa.

4.3 Laadullinen tutkimus

Laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimusote pohjautuu fenomenologis-hermeneuttiseen tieteenfilosofiaan (Metsämuuronen 2006, 212) ja se perustuu usein tulkinnalliseen lähestymistapaan (Niskanen 2015, 72). Mm. Niskanen (2015, 72) sekä Aira & Seppä (2010) ovat samoilla linjoilla siinä, että kvalitatiivinen tutkimus on oikeastaan sateenvarjokuvaus tai nimitys joukolle hyvinkin erilaisia tutkimustapoja. Sen lisäksi että kvalitatiivisella tutkimuksella ei ole täysin omia metodeja, sillä ei myöskään ole teoriaa tai paradigmaa, joka olisi vain sen omaa. Näin ollen kvalitatiivista tutkimusta on vaikea määritellä selvästi (Metsämuuronen 2006, 207).

Kvalitatiivinen tutkimus on prosessiluonteinen, elävä ja monimuotoinen, laatuun ei määrään perustuva tutkimusmenetelmä, jota voisi kuvata tutkijan itsensä kannalta oppimistapahtumaksi. Elävällä tutkimusprosessilla tarkoitetaan sitä, että välillä saatetaan palata taaksepäin, muuttaa jotain ja jatkaa työtä taas edelliseltä askelmalta kohti uusia eteen avautuvia askelmia. Tähän liittyy myös se laadullisen tutkimuksen ominaispiirre, että tutkimuksessa on läsnä ja 'päällä' ikään kuin koko ajan jatkuva päätöksentekotilanne, jossa tutkimusasetelma, esim. tutkimusongelma selkiytyy ja täsmentyy vähitellen tutkimusprosessin aikana. (Maunula 2015; Kiviniemi 2015, 74-75.) Laadullisessa tutkimuksessa tavoitteena ja tarkoituksena on tutkia ilmiöitä ja asioita erityisesti

empirian avulla (Metsämuuronen 2006, 89). Laadullista tutkimusta ei siten oikein voi erottaa kontekstistaan, vaan tutkimus ymmärretään usein tapauskohtaisesti (Kiviniemi 2015, 74).

Lähestymistapani on aidosti hermeneuttinen ja tutkimusmetodina olen käyttänyt sisällönanalyysiä. Hermeneutiikka on lähtöisin 1800-luvulta ja sillä tarkoitetaan yleisesti ymmärtämisen ja tulkinnan teoriaa. Hermeneuttinen ymmärtäminen on aina tulkintaa, jonka perustana on aiemmin ymmärretty. Tästä käytetään myös nimitystä esiymmärrys. (Tuomi & Sarajärvi 2006, 32; 34-35). Puhutaan myös hermeneuttisesta kehästä. Hermeneuttinen kehä ei ole metodi itsessään, vaan kaiken ymmärtämisen välttämätön perusta, esittää Kakkori (2009, 278). Menetelmä kuvaa ymmärtämisen prosessia, jossa tutkittavaa kohdetta reflektoidaan eri näkökulmista ymmärrystä syventäen. Puusan ja Juutin (2011, 42) mukaan tutkija käy ikään kuin dialogia aineistonsa kanssa. Tutkija muodostaa uudesta kohdattavasta asiasta esiymmärryksen, alustavan tavan ymmärtää asia tai ilmiö.

Esiymmärrys tarkoittaa sitä tutkimusprosessin alkuvaiheen tietoa, näkemystä tai kokemusta, joka tutkijalla on joko omakohtaisesti tai esimerkiksi kirjallisuuden kautta hankittuna. Esiymmärryksen pohjalta tutkija voi sitten tarkastella reflektoiden kohteen yksityiskohtia jostain valitusta näkökulmasta. Tämän syvällisen tarkastelun pohjalta tutkija pyrkii rakentamaan uuden kokonaiskäsitelmän kohteesta, tutkittavasta ilmiöstä. (Gadamer 2004, 29-31; Kakkori 2009, 278; Alanen 2014, 39-40; 44.) Hermeneuttinen kehä ei ole suljettu systeemi vaan pikemminkin se mahdollistaa tutkijalle olotilan, jossa hän on alati avoin uusille haasteille (How 2011, 47). Tutkijan luoman uuden ymmärryksen myötä yksityiskohtia voi alkaa tarkastelemaan uudelleen edeten kohti vielä syvällisempää ymmärrystä. Tutkija toisin sanoen ikään kuin liukuu edestakaisin osin päällekkäisten tutkimusvaiheiden välillä korjaamaan ja/ tai syventämään aikaisemmissa vaiheissa tehtyjä oletuksia, ratkaisuja ja päätelmiä (Puusa & Juuti 2011, 43).

Hermeneuttisessa tutkimuksessa on siis kyse ymmärtämisestä. Tällä ymmärtämisellä tarkoitetaan tutkijan ajattelun laajentumista ja syventymistä suhteessa tutkimuksen kohteeseen. Ajatuksena on, että tutkimuksen kohdetta pyritään ymmärtämään ja tulkitsemaan sen omasta sosio-kulttuurisesta todellisuudesta käsin. Tutkimuskohteena oleva todellisuus on siis tietyssä merkitys- ja

arvosuhteessa ilmenevää todellisuutta, jolle tutkija haluaa löytää sisällön ja mielen. (Oravakangas 2011, 184; 194; Gadamer 2004, 37-38.)

Hermeneuttisen tutkimuksen tekijänä joudun jatkuvasti refleктоimaan omaa ymmärrystäni tutkimuksen kohteesta. Avoimen minun ja tutkimusaineistoni välisen dialogin kautta minun on mahdollisuus lähteä koettelemaan näkemyksiäni ja kokemuksiani. Aika, kulttuuri, traditio ja kokemus rajaavat tutkimuskohteen senhetkisen (tämänhetkisen) ymmärryksen tasolle. Edellä mainitun dialogin avulla voin ja on tarkoituksenakin laajentaa tuota ajan, kulttuurin, tradition ja kokemuksen muodostamaa horisonttia. Gadamerin mukaan hermeneuttinen kokemus on juuri sitä, kun tutkijan ymmärrys on tutkimusprosessin edetessä laajentunut ja syventynyt, eli horisontti ei tutkimuksen lopussa ole enää sama mitä se oli ennen tutkimusta (How 2011, 51). Gadamerilaisen hermeneutiikan mukaan voidaan puhua myös sivistysprosessista, jossa tutkija kehittyy itseään, omaa ajattelua ja asenteitaan haastamalla. (Oravakangas 2011, 194-195.)

Hermeneuttisen tutkimusperinteeseen mukaisesti pyrin tutkimukseni kautta ymmärtämään pieneltä osin pikkuisen syvällisemmin ympäröivää maailmaa. Vaikka en tutki ihmisiä, tutkin heidän luomuksiaan, kirjoituksiaan oman inhimillisen ymmärryksen avulla. Pyrin tulkitsemaan, ymmärtämään ja käytännössä tuomaan esille kaiken mitä seksuaalikasvatuksesta on ymmärrettävissä tutkimukseen valikoituneiden alakoulun ympäristöopin oppikirjojen pohjalta teoriaan peilaten ja siihen osin myös nojaten.

4.4 Aineiston analyysi

Sisällönanalyysillä on pitkä historia tutkimuksen kentällä, ja sitä käytettiin ensimmäisen kerran Skandinaviassa 1800-luvulla. Alunperin sisällönanalyysiä käytettiin sekä kvalitatiivisen että kvantitatiivisen tutkimuksen piirissä, mutta myöhemmin se saavutti asemansa lähes yksinomaan kvalitatiivisen tutkimuksen metodina. Sisällönanalyysi on yksi monista tekstianalyysin muodoista tai metodeista, ja sitä käytetään nimenomaan tutkimuksissa, jotka keskittyvät merkitysten etsimiseen puhutusta tai kirjoitetusta kielestä. (Hsieh & Shannon 2005, 1278.) Puusa (2011, 117)

niin ikään luonnehtii sisällönanalyysiä väljäksi metodiseksi viitekehikseksi, joka soveltuu käytettäväksi monenlaisen kvalitatiivisen aineiston analysointiin.

Sisällönanalyysi on siis lyhyesti sanottuna tekstianalyysia, jonka avulla aineisto järjestetään johtopäätösten tekoa varten (Tuomi & Sarajärvi 2006, 105). Aineiston analyysin lähtökohtana on aineiston kokonaisvaltainen jäsenitys, aineiston pelkistäminen ja tiivistäminen esimerkiksi yleisemmästä harvinaisempaan, erilaisuuksien ja poikkeavuuksien huomioiminen ja alkuperäisen aineiston käyttö osana raporttia aineistonäytteiden muodossa. Rantalan (2015, 110) mukaan laadullisen aineiston analyysi tarkoittaa käytännössä aineiston lukemista yhä uudelleen ja uudelleen, tekstien pohtimista, luokittelua, vertailua ja tulkintaa. Puhutaan myös koodaamisesta eli aineiston jäsentämisestä ja memojen kirjoittamisesta. Hsieh ja Shannon (2005, 1285) esittävät, että systemaattinen, looginen ja tieteellinen koodausprosessi on avain onnistuneeseen sisällönanalyysiin. Tuomen ja Sarajärven (2002, 102-103) mukaan taas kategorisointi, siis kategorioiden muodostaminen on yksi aineiston analyysin kriittisimmistä vaiheista.

Tyypittely, ryhmittely tai kategorisointi, mitä nimeä tästä analyysivaiheesta nyt sitten halutaankin käyttää, auttaa tutkijaa siis jäsentämään aineistoaan helpommin analysoitavaan ja ymmärrettävämpään muotoon, jotta tieteellisen tutkimuksen kannalta elintärkeä tulkinta, synteisien ja johtopäätösten teko tutkimuksen loppuvaiheessa olisi mielekästä ja ylipäätään mahdollista. Tutkimus ei siis suikaan ole valmis vielä silloin, kun aineisto on analysoitu, vaan sitä seuraa tutkijan oma tulkinta ja synteisien tekeminen. Synteisien avulla tutkijan on mahdollista koota yhteen pääseikat, jotka ovat myös perustana tutkimuskysymykseen tai -ongelmaan vastaamisessa. (Puusa 2011, 120-123; Hsieh & Shannon 2005, 1285.)

Laadullisen tutkimuksen analyysimuotoja ovat a) aineistolähtöinen analyysi, b) teoriasidonnainen analyysi ja c) teorialähtöinen analyysi. Kaikkia näitä käytetään, jotta voidaan tulkita kirjoitetun tekstin sisältöjä. Aineistolähtöisen analyysin päättelyn logiikkaa voidaan nimittää induktiiviseksi eli aineistosta esiin nousevaksi analyysiksi. Tällöin analysoitavat yksiköt eivät siis ole ennalta sovittuja tai harkittuja ja aikaisemmilla havainnoilla, tiedoilla tai teorioilla ei näin ollen ole mitään tekemistä analyysin toteuttamisen tai lopputuloksen kanssa. Myös teoriasidonnaisessa analyysissä analysoitavat yksiköt valitaan aineistosta, mutta edelliseen verrattuna tässä aikaisempi tieto ja

olemassa oleva teoria ohjaavat tai auttavat analyysia. Kyseessä on abduktiivinen päättelyn logiikka, mikä tarkoittaa aineiston ja jo olemassa olevan teorian dialogia. Analyysista on siten tunnistettavissa aikaisemman tiedon vaikutus, mutta tarkoituksena ei ole testata teoriaa, vaan pikemminkin aukoa uusia ajatusuria. Teorialähtöinen analyysi puolestaan nojaa nimensä mukaisestikin johonkin tiettyyn teoriaan tai malliin, jolloin puhutaan deduktiivisesta päättelyn logiikasta. Aineiston analyysia ohjaa tällöin valmis aikaisemman tiedon perusteella luotu kehys tai asetelma. Tutkija usein testaa aikaisempaa tietoa uudessa kontekstissa. (Hsieh & Shannon 2005, 1277; Tuomi & Sarajärvi 2006, 98-99; Puusa 2011, 120.)

Oman tutkimukseni aineiston analyysi on sisällönanalyysiä, jossa tekstejä ovat alakoulun ympäristöopin oppikirjojen verbaaliset tekstit, keskustelun aiheet sekä oppikirjoissa esiintyvät aihekohtaiset tehtävät. Aineiston analyysissä käytän teoriaohjaavaa eli abduktiivista päättelyn logiikkaa. Aikaisempi tieto, eli tässä tapuksessa uusi 1.8.2016 voimaan astunut perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet ja WHO:n seksuaalikasvatuksen standardit eivät täysin ohjaa analyysiani, mutta toimivat oivallisena apuna aineiston jäsentelyssä.

Yleisesti aineiston analyysin tarkoituksena on siis luoda aineistosta mielekäs ja ymmärrettävä kokonaisuus, jonka avulla tutkijan on mahdollista aikaansaada rikas tulkinta ja mahdollisuus tehdä johtopäätökset tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä. Päätös aineiston analyysitavasta tulisi Puusan (2011, 120) mukaan tehdä viimeistään siinä vaiheessa, kun aineistoa kerätään, vaikkakin hermeneuttiseen tutkimustraditioon nojaten tutkija harvoin tekee selvää eroa aineiston luokittelun, tulkinnan ja analyysivaiheen välille. Puhtaasti kvalitatiivinen aineisto on yleensä tekstimuodossa oleva aineisto, jota ei oikein edes voida tai haluta muuttaa numeromuotoon. Tyypillinen esimerkki tästä on haastatteluaineisto, mutta yhtä lailla oman tutkimukseni oppikirja-aineisto täyttää nämä kvalitatiivisen aineiston 'kriteerit'.

4.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus tulee näkyä johdonmukaisena ajatteluna läpi koko tutkimusraportin. Tuomen & Sarajärven (2006, 129) mukaan tutkijan eettiset ratkaisut kulkevat käsi kädessä tutkimuksen uskottavuuden kanssa. Patton (2002, 541) puolestaan puhuu laadun varmistamisesta ja kvalitatiivisen analyysin uskottavuudesta. Laadullisen tutkimuksen eettisyyden ja luotettavuuden pohdinnassa on tärkeää muistaa sekä yksittäisen tutkijan että myös tutkimusryhmän vastuu. Tosin tässä pro gradu -työssä eettinen vastuu 'jakaantuu' yksin tutkijan harteille.

Tutkimuksen aihe, tutkimuksessa käytettävät strategiat ja tutkimusmenetelmien valinnat vaikuttavat siihen, millaisiin eettisiin kysymyksiin tutkijan on erityisesti kiinnitettävä huomiota tutkimusprosessissaan. Tutkimuksen luotettavuuden tarkasteluun oman sävynsä Kiviniemen (2015, 84) mukaan antaa kvalitatiivista tutkimusta leimaava avoimuus ja prosessiluonteisuus. Tutkimuksen luotettavuuden kannalta on keskeistä selvittää miten ja millaisten oletusten ohjaamana tutkimusaineistoa on eri vaiheissa kerätty tai toisaalta tarkastella niitä tapahtumia, ilmiöitä ja toimintoja, joiden perusteella tutkimuksesta on nostettu esille tiettyjä käsitteitä ja näkökulmia. Laadullisen tutkimuksen ja yleensäkin minkä tahansa tutkimuksen kulmakiveksi Kiviniemi (2015, 86) nostaa tutkimusraportin, ja tätä voidaan pitää myös keskeisenä luotettavuuden osa-alueena. Myös Aaltio ja Puusa (2011, 157) korostavat tutkimusraportin keskeistä roolia tutkimuksen luotettavuustarkastelussa ja esittävät, että juuri raportissa tutkijan tulee kyetä ymmärrettävässä muodossa esittämään perusteet tulkinnoille.

Kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa reliabiliteetti ja validiteetti käsitteinä ymmärretään hieman eri tavalla kuin kvantitatiivisen tutkimuksen yhteydessä. Ensinnäkin aineiston riittävyys on yksi keskeinen kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuuden mittari. Tutkijan tulee siten kerätä riittävästi tietoa ja informaatiota. Mikä sitten on riittävä määrä tietoa? Laadullisessa tutkimuksessa se voi olla vain yksikin henkilö. Siinä mielessä koko käsite on

ennemminkin määrällistä tutkimusta koskeva. Validiteetti puolestaan tarkoittaa pätevyyttä ja se tulee englannin kielen sanasta validity. Validiteetti ilmaisee sen, miten hyvin tutkijan käyttämä tutkimusmenetelmä mittaa juuri sitä, mitä on tarkoituskin mitata. Näin ollen tutkijan tuleekin miettiä validiteettia jo tutkimuksensa menetelmää pohdittaessa ja valittaessa. (Tuomi & Sarajärvi 2006, 133-140.)

Aaltion ja Puusan (2011, 156) mukaan kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuutta tulee tarkastella laajemmin kuin vain reliabiliteetin ja validiteetin käsitteiden kautta. Tutkijan interaktiivinen asema, vuoropuhelu tutkimuskohteen kanssa tarkoittaa tutkimuksen luotettavuuden kannalta sitä, että eettisesti vastuullisen tutkijan tulee pyrkiä tutkimustuloksia analysoidessaan ja tulkitessaan tekemään oma päättelypolkunsa mahdollisimman näkyväksi lukijalle (lukijoille). Tämän edellytyksenä on jo aiemmin tässä mainittu tutkijan oma ymmärrys ja perustelut tutkimuksen eri vaiheissa tehdyistä valinnoista ja tulkinnoista.

Tutkimuksessani laatu- ja luotettavuusnäkökulma on ollut läsnä jo alkumetreiltä lähtien. Tutkimuksen teoriaosassa tämä näyttäytyy mahdollisimman tuoreina ja mahdollisimman pitkälti tieteelliseen tietoon perustuvien lähteiden valinnassa. Olen myös huomionut asianmukaiset viittaukset ja välttänyt suoria lainauksia. Olen myös parhaani mukaan tuonut näkyväksi aineistonkeruumenetelmät ja perusteet käyttämäni aineiston valinnalle, sekä kuvannut käyttämäni metodia ja esittänyt perusteet myös tälle. Tutkimusraportissa kuvaan tarkasti ja seikkaperäisesti aineiston analysoinnin vaiheet ja perusteet luokittelulle ja tulkinnoilleni, sekä esitän oman kriittisen pohdintani ja tutkijan arvioni siitä, miten tutkimukseni kohteena olevat ympäristöopin oppikirjat vastaavat oppilaan oletettuun polkuun kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen vastaanottajana WHO:n seksuaalikasvatuksen standardien ja opetussuunitelman perusteissa esitettyjen ympäristöopin tavoitteiden ja sisältöjen valossa.

5. TUTKIMUSTULOKSET

5.1 Seksuaalikasvatus ympäristöopin oppikirjoissa WHO:n standardeihin peilaten

Aloitan tutkimustulosten analysoinnin loogisesti 1.-2.luokkien oppikirjoista ja jatkan tämän jälkeen 3-4.luokkien ja 5-6.luokkien oppikirjoihin. Muodostin kahden peräkkäisen luokka-asteen kategoriat ensinnäkin oppikirjoista nousseiden sisältöjen ja teemojen samankaltaisuuden ja rinnakkaisuuden vuoksi ja toisaalta myös tulosten selkeämmän esitettävyyden vuoksi. Esitän tämän luvun tutkimustulokset oppikirjakohtaisesti aloittaen Pisara-kirjasarjasta ja jatkaen Tutkimusmatka-kirjasarjaan. Peilaan ensiksi oppikirjojen sisältöjä teoriaosassa esitettyihin kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen määritelmiin ja WHO:n seksuaalikasvatuksen 6-9 –vuotiaiden ja 9-12 –vuotiaiden ikäluokan keskimääräisen kehitystason mukaisiin tiedollisiin, taidollisiin ja asenteellisiin tavoitteisiin. Tiedot ovat niitä asioita, joita lapselle tulee kertoa, taidot niitä asioita, joita lapselle tulee opettaa ja asenteet niitä asioita, joissa lasta tulee auttaa ja tukea. Tämän luvun lopussa kokoan vielä yhteen oppikirjojen sisältöjen ja WHO:n kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen ikäluokkakohtaisten kehitystehtävien vastaavuudet.

5.1.1 Pisara

Pisara 1 -kirjassa yhdessä toimimista käsitellään yhdessä luvussa, jossa toisen auttaminen ja hyvän käytöksen havainnointi ovat keskiössä. Lisäksi kirjassa kerrotaan hygieniasta ja neuvotaan joka päivä huolehtimaan oman kehon puhtaudesta. ‘Minulla on tunteita’ -kappaleessa opitaan erilaisia tunteita ja tunteiden hallitsemista. Tehtäväosiossa oppilaita neuvotaan lisäksi miettimään asioita, joissa on hyvä, sekä asioita joissa luokkakaveri on hyvä. Nämä on tarkoitus myös kertoa kaverille.

Pisara 2 -kirjassa kerrotaan ihmisen syntymästä ja kuolemasta ja ihmisen elämänvaiheet nimetään vauvasta vaariin. Vauvan syntymästä kerrotaan, miten vauva sai alkunsa ja kerrotaan, että vauva tarvitsee usein hoitoa ja että yhdessäolo on tärkeää. Ihmisen erilaisuus nostetaan myös tekstin tasolla esille. Extra-osiossa ‘Ihmeellinen ihminen’ oppilaita neuvotaan etsimään kiinnostavia ja erilaisia asioita ihmisestä ja kehosta. ‘Ollaan kavereita’ -extra-osiossa pohditaan yhdessä hyvän kaverin ominaisuuksia.

WHO:n 6-9 -vuotiaiden seksuaalikasvatukselle asetettuihin tiedollisiin, taidollisiin ja asenteellisiin tavoitteisiin peilaten Pisara 1 ja 2 oppikirjoissa ‘Ihmiskeho ja ihmisen kehitys’ aiheen alla lapselle kerrotaan kehon muutoksista, ei kuitenkaan vielä kuukautisista tai ejakulaatiosta. Lapselle kerrotaan oppikirjojen kautta lisäksi naisten ja miesten välisistä sekä sisäisistä että ulkoisista eroista. Oppikirjoissa kerrotaan myös hygieniasta. Lisäksi lasta opetetaan tuntemaan ja käyttämään oikeita sanoja ruumiinosista ja niiden toiminnoista. Tekstien kautta lasta opetetaan myös tutkimaan kehoaan ja huolehtimaan siitä. Lisäksi oppikirjoissa tulee esille se, että lasta ohjataan kehittämään myönteinen kehonkuva ja minäkuva avaamatta kuitenkaan vielä itsetunnon käsitettä. ‘Tunteet’ aihealueen alla oppikirjat vastaavat siihen, että lapselle kerrotaan tekstien ja kuvien kautta ystävydestä, ei kuitenkaan ystävyden, rakkauden ja intohimon välisistä eroista, kuten ei myöskään ystävydestä tai rakkaudesta saman sukupuolen edustajia kohtaan. Lasta opetetaan lisäksi ilmaisemaan omia tunteitaan, toiveitaan ja tarpeitaan sekä kertomaan tunteistaan ja nimeämään omat tunteensa asianmukaisesti. Lisäksi lasta opetetaan käsittelemään pettymyksiä.

‘Ihmissuhteet ja elämäntyyli’ aihealueen alla oppikirjojen kautta lasta ohjataan ja autetaan kunnioittamaan muita ja hyväksymään erilaisuus. ‘Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät’ aihealueen alla lapselle kerrotaan sukupuolirooleista, ei kuitenkaan kulttuuri- tai ikäeroista, kuten ei myöskään opeteta kulttuurinormien mukaista käyttäytymistä tai omista kokemuksista puhumista, eikä myöskään eri elämäntyylien, arvojen ja normien kunnioitusta.

Kuvio 1. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus Pisara 1 ja 2 oppikirjoissa

Pisara 3 ja 4 -oppikirjoissa seksuaalikasvatukseenkin oleellisesti liittyviä yhteiselämän taitoja ja pelisääntöjä käsitellään yhteensä kolmessa luvussa. 3.-luokan oppikirjassa luokkahenkeä, jokaisen ihmisen ainutlaatuisuutta ja tärkeyttä, sekä perheiden yhteisiä sääntöjä ja sopimuksia käsitellään yhteensä puolen sivun verran luvussa ‘Tarvitset toisia’. ‘Elämme yhdessä’ -luvussa kerrotaan, että Suomessa on hyvä elää ja että terveydestämme pidetään huolta. Vertailua tai mainintaa muiden maiden kansalaisten tai erilaisissa kulttuureissa asuvien ihmisten terveyden, saati seksuaaliterveyden tai hyvinvointiin ei esitetä. Teksteissä mainitaan lisäksi nuorten mahdollisuudesta vaikuttaa yhteisistä asioista päättämiseen lähinnä äänioikeuden muodossa. Vastuun ottamisesta kerrotaan, että se tarkoittaa omien asioiden huolehtimisen lisäksi myös vastuuta muiden ihmisten hyvinvoinnista.

Pisara 4 -oppikirjassa ‘Mielen hyvinvointi’ -luvun teksteissä kerrotaan, että jokainen on hyvä jossakin ja samalla kysytään lapselta, että missä sinä olet hyvä. Käsite itsetunto tulee myös tutuksi. Tekstissä kerrotaan myös, että terveelliset elämäntavat ja ihmissuhteet tuovat hyvää mieltä, ja että

turvallisten aikuisten kanssa voi jakaa sekä iloisia että ikäviä asioita. Tunteiden hallintataidoista ja -keinoista on myös oma pieni kappaleensa. Lisäksi tekstissä kerrotaan ihmisen persoonallisuudesta ja myös siitä, että erilaisuus on rikkautta. Extra-osiossa syvennetään ja kerrataan tunteiden hallinnan harjoittelua miettimällä itsenäisesti sekä keskustelemalla ryhmässä erilaisista suuttumusta tai hermostumista aiheuttavista tilanteista. Lisäksi oppilaita ohjataan ryhmässä laatimaan käsikirjoitus tunteiden hallintaan tai ystävän tukemiseen liittyvän esimerkkitapauksen avulla. Lopputuotoksena on tarkoitus tehdä pienimuotoinen draama, näytelmä tai video, ja esityksen jälkeen pohditaan vielä kunkin ryhmän esille nostamia tilanteita ja niihin liittyviä tunteita.

WHO:n 9-12 –vuotiaiden seksuaalikasvatukselle asetettuihin tiedollisiin, taidollisiin ja asenteellisiin tavoitteisiin peilaten Pisara 3 ja 4 oppikirjoissa ‘Ihmiskeho ja ihmisen kehitys’ -aihealueen alla lasta autetaan ymmärtämään itsetunnon käsite ja kehittämään myönteinen minäkuva. ‘Tunteet’ -aihealueen alla lasta opetetaan ilmaisemaan erilaisia tunteita ja myös tunnistamaan näitä tunteita itsessä ja muissa. Oppikirjoissa lapselle opetetaan myös pettymysten käsittelyä tunteiden hallinnan harjoittelun muodossa. Lisäksi tekstit ohjaavat lasta kunnioittamaan jokaisen ihmisen yksityisyyttä, erilaisuutta ja ainutlaatuisuutta. ‘Ihmissuhteet ja elämäntyyli’ -aihealueeseen kuuluvaa ystävyys ja sosiaalisten kontaktien luomista ja ihmishuhteiden ylläpitämistä opetetaan myös. Lisäksi oppikirjojen kautta lasta autetaan kunnioittamaan erilaisia elämäntyyliä ja opetetaan hyväksymään erilaisia mielipiteitä, ei tosin seksuaalisuuteen tai seksuaaliseen käyttäytymiseen liittyviä mielipiteitä tai näkemyksiä. Nämä aiheisällöt kuuluvat ‘Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät’ otsikon alle

Kuvio 2. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus Pisara 3 ja 4 oppikirjoissa

Pisara 5 -oppikirjassa ‘Keho muuttuu murrosiässä’ -luku alkaa kysymyksellä milloin ihminen on vielä lapsi tai nuori ja milloin hän on aikuinen. Tekstin yhteyteen on liitetty kuvat tytöstä ja pojasta sekä naisen ja miehen sukuelimistä. Kuvien viereen laatikoihin on lisäksi koottu molemmilla sukupuolilla tapahtuvat muutokset sekä erillisiin laatikoihin eri sukupuolilla tapahtuvat muutokset. Termit hormonitoiminta, äänenmurros, kuukautiset ja sukuelimet tulevat tekstien myötä tutuksi. Lisäksi yhdessä kappaleessa kerrotaan murrosiän mukanaan tuomista mielialan muutoksista. Myös tehtäväosio ohjaa oppilasta pohtimaan näitä asioita ja tutustumaan lisäksi Väestöliiton nuorten nettisivustolla esitettyihin murrosikään liittyviin asioihin. ‘Uusi elämä alkaa’ -luvussa esitetään kuvien ja tekstin avulla munasolun ja siittiön kohtaaminen ja matka sikiöksi ja vauvaksi. Myös ihmisen elämänkaari vauva-ajasta vanhuuteen esitetään kuvasarjan avulla. ‘Kysymyksiä terveydenhoitajalle’ -osiossa on esitetty yhteensä neljä nuorten itsensä esittämää kysymystä koskien hygieniaa, kasvukipuja, finnejä ja kuukautisia. Extra-osiossa ohjataan oppilaita tekemään oman hyvinvoinnin seuraamisprojekti muutaman viikon ajalta. Lisäksi kysymyslaatikko-tehtävässä nuoret saavat nimettömänä esittää kehoon, kasvuun, kehitykseen tai murrosikään liittyviä kysymyksiä, joihin sitten joko luokanopettaja tai terveydenhoitaja vastaavat. Kirja ohjaa nuoria myös kysymään mieltä askarruttavista asioista Väestöliiton nuorten nettisivujen kautta. Lisäksi tässä osiossa on yksi omaan elämänkaareen liittyvä pienimuotoisen esityksen tuottamistehtävä.

Pisara 6 -oppikirjassa käsitellään niin ikään ihmisen elämänkaarta. Nuoruusvaihetta koskevassa kappaleessa kerrotaan, että ihmisen elämävaiheille on vaikea vetää tarkkoja rajoja, vaan jokainen kehittyy omaa tahtiaan. ‘Murrosikä elämävaiheena’ -luvussa käsitellään hormonitoiminnan käynnistämiä kehon muutoksia, nuoruusiässä tapahtuvia tunteiden muutoksia, sekä identiteetin, tyylin, arvojen ja ajattelun kehittymistä. Tekstit ohjaavat myös toisten mielipiteiden kuuntelemiseen ja omien mielipiteiden perusteluun, sekä korostavat jokaisen ihmisen ainutkertaisuutta ja omanlaisia ajatuksia. Tehtäväosiossa pyydetään lisäksi luettelemaan ja pohtimaan murrosiän mukanaan tuomia muutoksia. ‘Nuorten ihmissuhteet’ -luvussa vastataan seuraaviin kysymyksiin: Miksi ystävät ovat nuorille tärkeitä? Minkä ikäisenä voi alkaa seurustella? Onko jokaisen pakko seurustella?

Puhutaan lisäksi itsenäistymisestä, ystävien suuresta merkityksestä, seksistä sekä raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisystä. Kirjassa esitetään myös, että jokainen ihminen kehittyy seksuaalisesti omaan tahtiinsa ja korostetaan, että erilaisuus on rikkautta ja sitä pitää kunnioittaa. Oppikirjassa ohjataan nuorta keskustelemaan ongelmista ja mieltä painavista asioista luottamuksellisesti ystävän, perheenjäsenen, opettajan tai kouluterveydenhoitajan kanssa, tai vaihtoehtoisesti soittamaan lasten ja nuorten auttavaan puhelimeen. Kirjan sivulle on listattu nuorten auttavia puhelimia, sekä apua tarjoavien verkkosivustojen osoitteet. ‘Murrosiässä omaksutaan hyvät elämäntavat’ -luvussa täsmennetään edelleen, että murrosikä on kasvun aikaa, ja että omasta puhtaudesta ja hygieniasta on huolehdittava. ‘Nuorten kysymyksiä’ -extra-osiossa on neljän kuudesluokkalaisen nuoren esittämiä kasvamiseen liittyviä kysymyksiä. Kysymyksen aihepiirit eivät kuitenkaan liity seksuaalisuuteen, vaan koskevat pituuskasvua, varastamista, ystävän laihtumista ja valehtelua pelaamiseen käytetystä ajasta.

WHO:n 9-12 -vuotiaiden seksuaalikasvatukselle asetettuihin tiedollisiin, taidollisiin ja asenteellisiin tavoitteisiin peilaten Pisara 5 ja 6 vastaavat ihmiskehoa ja ihmisen kehitystä sisältäviin tavoitealueisiin melko kattavasti. Oppikirjojen kautta nuorelle kerrotaan hygieniasta, kuukautisista, siemensyöksystä, murrosiän muutoksista sekä sisäisistä ja ulkoisista sukupuolielimistä ja niiden tehtävistä. Tekstien kautta nuori oppii myös vastaanottamaan sekä puhumaan murrosiän muutoksista omassa elämässään ja ymmärtämään ja hyväksymään kehojen muutokset ja erot. ‘Hedelmällisyys ja lisääntyminen’ -aihealueelta Pisara-oppikirjojen teksteissä käsitellään lisääntymistä sekä raskauden- ja sukupuolitautilien ehkäisyä. Kirjat ohjaavat nuorta myös ymmärtämään kuukautisten ja siemensyöksyn sekä hedelmällisyyden välisen suhteen. ‘Seksuaalisuus’ -aihealueelta oppikirjat vastaavat siihen, että nuorta autetaan hyväksymään, kunnioittamaan ja ymmärtämään että seksuaalisuudessa ilmenee erilaisuutta, ja että jokaisen seksuaalisuus kehittyy hänen oman aikataulunsa mukaisesti. ‘Tunteet’ -aihealueella oppikirjat ohjaavat ja rohkaisevat nuorta ilmaisemaan ja tunnistamaan erilaisia murrosiän mukanaan tuomia tunteita; ihastumista, rakastumista, epävarmuutta, pelkoa, sekä kunnioittamaan muiden yksityisyyttä ja oikeutta omiin mielipiteisiin. ‘Ihmissuhteet ja elämäntyylit’ -aihealueelta oppikirjoissa käsitellään erilaisia yhdessäolon tapoja ja harrastamista ystävien kanssa.

‘Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi’ aihealueelta kirjojen teksteissä nuorta ohjataan pyytämään apua ja tukea esimerkiksi murrosiän suhteisiin liittyvissä ongelmatapauksissa.

Kuvio 3. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus Pisara 5 ja 6 oppikirjoissa

5.1.2 Tutkimusmatka

Tutkimusmatka 1 -kirjan keskiössä ovat ihmiskeho ja ihmisen kehitys. Myös tunteita, ystävyysuhteita ja omasta kehosta huolehtimista käsitellään omassa luvussaan. Kirjan pääluokkia ovat: ‘Kehosi on ikioma’, ‘Tunteesta toiseen’, ‘Vauvasta vaariin’, ‘Solusta suloiseksi vauvaksi’ ja ‘Kehosi toimii yötä päivää’. Kuten jo lukujen otsikoista voi päätellä, niin oman kehon tuntemus, tunteiden tunnistaminen ja oman itsen arvostus ovat olleet oppikirjan kirjoittajilla varmasti oppimisen tavoitteena. Kirjassa pysähdytään pohtimaan sitä miten huolehdit itsestäsi ja muista. Kerrotaan myös, että mukava kosketus on sellainen, josta tulee hyvä ja turvallinen olo. Lisäksi oppikirjan tekstissä painotetaan oman kehon arvokkuutta juuri sellaisena kuin se on. Omaa kehoa verrataan myös aarteeseen ja pysähdytään yhdessä pohtimaan, mitä tämä tarkoittaa. Tunnetaitoja käsitellään myös melko kattavasti omassa luvussaan. Oppikirjan teksteissä korostetaan erilaisten tunteiden tunnistamisen ja nimeämisen tärkeyttä ja sitä, että vaikeistakin tunteista kannattaa kertoa, vaikkei se helpolta tuntuisikaan. Kirjassa esitetään niin ikään, että kaikki tunteet ovat sallittuja ja painotetaan lisäksi, että aina ei kuitenkaan voi toimia vain omien tunteiden mukaan.

Lisäksi oppikirjan tekstien ja kuvien avulla opitaan miten ihminen saa alkunsa ja miten ihminen syntyy. Kuvat ja tekstit on tehty juurikin 7-vuotiaan ikätasolle sopiviksi, ja niissä on kerrottu vain oleellinen ja sekin hyvin pelkistetyksi. Kirjassa esitetään lisäksi sukupolvien ketju vauvasta vaariin. Oppikirjan tehtäväosiossa ohjataan käymään parikeskusteluja kasvusta, vaihtoehtoisesti myös piirtämään tai esittämään pantomiimiä aiheesta. Tehtäväosiossa ohjataan myös pariharjoituksena piirtämään kehon ääriviivoja, sekä nimeämään ja tutkimaan kehon eri osia. Sukupuolielimiä ei tässä ensimmäisen luokan kirjassa esitetä.

Tutkimusmatka 2 -oppikirjassa seksuaalikasvatuksen osalta painopiste on tunne- ja kaveritaidoissa. ‘Kaveri kunniaan’ -luvussa opetellaan kaveritaitoja: kuuntelemista, keskustelua, kysymistä, kiittämistä ja kehumista, sekä erimielisyystilanteissa toimimista. Ekstra-tehtävänä kirjassa on Tunteiden vuoristorata -peli.

WHO:n 6-9 -vuotiaiden seksuaalikasvatukselle asetettuihin tiedollisiin, taidollisiin ja asenteellisiin tavoitteisiin peilaten Tutkimusmatka 1 ja 2 oppikirjoissa ‘Ihmiskeho ja ihmisen kehitys’ aiheen alla lapselle kerrotaan kehon muutoksista, ei kuitenkaan vielä kuukautisista tai ejakulaatiosta. Lapselle kerrotaan oppikirjojen kautta lisäksi naisten ja miesten välisistä sekä sisäisistä että ulkoisista eroista. Hygieniaa ei näissä kirjoissa mainita. Lisäksi lasta opetetaan tuntemaan ja käyttämään oikeita sanoja ruumiisosista ja niiden toiminnoista. Teksteissä tulee esille myös se, että lasta opetetaan arvostamaan oman kehon muutoksia, sekä tutkimaan kehoaan ja huolehtimaan siitä. ‘Tunteet’ aihealueen alla oppikirjat vastaavat siihen, että lapselle kerrotaan tekstien ja kuvien kautta ystävydestä, ei kuitenkaan ystävyyden, rakkauden ja intohimon välisistä eroista, kuten ei myöskään ystävydestä tai rakkaudesta saman sukupuolen edustajia kohtaan. Lasta opetetaan lisäksi ilmaisemaan omia tunteitaan, toiveitaan ja tarpeitaan sekä kertomaan tunteistaan ja nimeämään erilaisia tunteita. Lasta ohjataan myös omien tunteiden arvostamiseen. Lisäksi lasta opetetaan käsittelemään pettymyksiä. ‘Ihmissuhteet ja elämäntyylit’ aihealueen alla oppikirjojen kautta lasta ohjataan ja autetaan kunnioittamaan muita ja hyväksymään erilaisuus. ‘Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi’ aihealueen alla kirjan tekstit ohjaavat lasta ottamaan ja tuntemaan vastuuta omasta hyvinvoinnistaan. Lisäksi ‘Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja

kulttuuriset tekijät’ aihealueen alla lapselle kerrotaan sukupuolirooleista, ei kuitenkaan kulttuuri- tai ikäeroista, kuten ei myöskään opeteta kulttuurinormien mukaista käyttäytymistä tai omista kokemuksista puhumista, eikä myöskään eri elämäntyylien, arvojen ja normien kunnioittamista.

Kuvio 1. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus Tutkimusmatka 1 ja 2 oppikirjoissa

Tutkimusmatka 3 -oppikirjan ensisivuilla oppilasta ohjataan kirjan myötä tutkimusmatkalle ihmisiin, luontoon, eläimiin ja kasveihin. Ihmistä ja ihmissuhteiden pelisääntöjä käsitellään kuitenkin vain yhdessä luvussa. ‘Sinä olet luokan tärkeä jäsen’ -luvussa opetetaan, että me kaikki ihmiset olemme erilaisia, mutta kuitenkin yhtä arvokkaita. Lisäksi tekstissä kerrotaan, että jokaisella on oikeus omien mielipiteiden ilmaisemiseen, sekä oikeus ja mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihin niin kotona kuin koulussakin. Tehtäväosuudessa oppilaiden tulee keksiä ystävällisiä vuorosanoja.

Tutkimusmatka 4 -oppikirjassa oppilasta ohjataan pohtimaan lapsen oikeuksia, sekä kerrotaan mikä on YK:n Lapsen oikeuksien sopimus. Kerrotaan myös, että sopimukset lisäävät hyvinvointia. ‘Sinulla on oikeuksia ja velvollisuuksia’ -luvussa esitetty kuvasarja ohjaa niin ikään pohtimaan mitä oikeuksia ja velvollisuuksia lapsen arkeen kuuluu. Kuvissa ei kuitenkaan millään lailla viitata seksuaalisuuteen ja tähän liittyviin oikeuksiin. Teksteissä täsmennetään vielä, että lapsella on oikeus huolenpitoon ja mielipiteen ilmaisuun. Tehtäväosiossa palataan vielä YK:n Lapsen oikeuksien sopimukseen, ja ohjataan lasta pohtimaan, mitkä ovat hänen mielestään kaksi tärkeintä kohtaa tässä sopimuksessa. Perusteluja valinnoille ei kuitenkaan tehtävänannon perusteella tarvitse

esittää. Lisäksi aiheeseen liittyy draamatehtävä, jossa ryhmä valitsee yhden sopimuksessa esiintyvän lapsen oikeuden, muodostaa tästä ryhmänä still-kuvan, ja muut luokan jäsenet yrittävät arvata, että mistä oikeudesta on kysymys.

‘Minä ja muut’ -luvussa kaveritaidot ovat keskiössä. Teksteissä korostetaan jälleen sitä, ettei ihmisen tarvitse toimia muiden odotusten mukaan, mutta kerrotaan samalla, että toisten mielipide on kuitenkin hyvä huomioida. Tekstissä ohjataan myös lasta hyväksymään itsensä ja muut juuri sellaisina kuin ovat. Kerrotaan lisäksi, että tunteet ohjaavat ihmisen toimintaa, ja ettei ole olemassa oikeita tai väriä tunteita, vaan kaikki tunteet ovat aitoja, oikeita ja salittuja. Käsitteet tunnemyrsky ja itsehillintätaidot tulevat tässä luvussa myös hyvin esille. Tehtäväosiossa syvennetään vielä tunnetaitojen tietämystä toiminnallisten harjoitusten kautta. Oppilaita ohjataan esittämään tunteita potretissa, sekä yhdistämään tunteita ja toimintaa korttitehtävän avulla. Lisäksi oppikirjassa on ohjattu harjoitus mielen rauhoittumiseen ja rentoutumiseen.

‘Arjen terveitä valintoja’ -luvussa esitetään kaavion omaisesti kuusi hyvinvoinnin osa-aluetta, jossa seksuaalikasvatuksen alle voi liittää ihmissuhteet ja tunteet sekä arvot ja päivittäiset valinnat. Tekstissä kerrotaan vain, että kaikkien kuuden osa-alueen ollessa kunnossa keho ja mieli voivat hyvin. Osa-alueet on vain otsikoitu ja esitetty yhden piirroskuvan muodossa. Seksuaalisuutta ei siis terminä mainita lainkaan.

‘Terveystieteiden vastaanotolla’ -luvussa esitetään ja kerrotaan lyhyesti bakteereista, viruksista, rokotuksista ja tarttuvista taudeista. Seksuaalikasvatuksesta tai ihmisen seksuaalisuudesta, seksuaalisuuden kehittymisestä ja siihen liittyvistä kysymyksistä ei mainita sanaakaan.

WHO:n 9-12 -vuotiaiden seksuaalikasvatukselle asetettuihin tiedollisiin, taidollisiin ja asenteellisiin tavoitteisiin peilaten Tutkimusmatka 3 ja 4 oppikirjoissa ‘Ihmiskeho ja ihmisen kehitys’ sivuutetaan täysin, kuten myös neljä muuta aihealuetta (Kuvio 5). ‘Tunteet’ aihealueella

oppikirjojen tekstit vastaavat siihen, että lapselle kerrotaan erilaisista tunteista ja lasta myös opetetaan ja rohkaistaan ilmaisemaan sekä tunnistamaan erilaisia tunteita itsessä ja muissa. Lapselle myös opetetaan pettymysten ja ikävien tunteiden käsittelyä. Lasta myös autetaan pienessä määrin ymmärtämään tunteita ja arvoja sekä kunnioittamaan muiden yksityisyyttä, tai ennemminkin kuuntelemaan, huomioimaan ja kunnioittamaan jokaisen mielipiteitä. ‘Ihmissuhteet ja elämäntyylit’ aihealueella oppikirjojen ja niissä esitettyjen harjoitusten kautta lapsi oppii ilmaisemaan ystävyyttä (ei kuitenkaan vielä rakkautta) eri tavoin, sekä luomaan sosiaalisia kontakteja ja ylläpitämään ihmissuhteita. ‘Seksuaalisuus ja oikeudet’ aihealueeseen kuuluvaa omien oikeuksien tiedostamista käsitellään Tutkimusmatka 4 -kirjassa pintapuolisesti esittämällä vain kuusi kohtaa tuosta yhteensä 54 artiklaa sisältävästä YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksesta. Seksuaalisuuteen tai seksuaalikasvatukseen liittyviä oikeuksia ei kirjan sivuilla kuitenkaan esitetä. Oppikirjojen kautta lasta autetaan kuitenkin kunnioittamaan erilaisia elämäntyyliä ja opetetaan hyväksymään erilaisia mielipiteitä, ei tosin seksuaalisuuteen tai seksuaaliseen käyttäytymiseen liittyviä mielipiteitä tai näkemyksiä. Nämä aiheisällöt kuuluvat ‘Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät’ otsikon alle.

Kuvio 5. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus Tutkimusmatka 3 ja 4 oppikirjoissa

Tutkimusmatka 5 -oppikirjassa ‘Takaisin kouluun’ -luvussa muistutellaan oppilaita siitä, miten pidetään yllä hyvää luokkahenkeä. ‘Murrosiässä tapahtuu monia muutoksia’ -luvussa tutuksi tulevat termit kasvupyrähdys, hygienia, ihastuminen, rakastuminen, naisen ja miehen sukuelimet, äänenmurros ja kuukautiset. Kirjan sivuilla kerrotaan, että murrosikä on kasvamisen ja suurten

muutosten aikaa, ja että murrosiässä tunnetilat vaihtelevat nopeasti. Lukijalle kerrotaan myös vanhemmista irrottautumisesta ja samanikäisten ystävien tärkeydestä. Puhutaan myös vahvan itsetunnon kehittämisen merkityksestä, sekä seurustelun mahdollisesti mukanaan tuomista pettymyksistä onnellisten hetkien ohella. Pojan kehitystä kuvaavassa kappaleessa esitetään, miten poika saavuttaa sukukypsyyden, ja miten hän voi sukukypsyyden saavutettuaan tytön kanssa yhdynnässä ollessaan tulla isäksi. Tytön murrosiän muutoksia käsittelevässä kappaleessa kerrotaan vartalon muutoksista ja käydään läpi kuukautiskierron vaiheet. Kerrotaan, että kuukautisten alettua tytön on mahdollista tulla raskaaksi pojan kanssa yhdynnässä ollessaan. Ehkäisyä ei tässä yhteydessä mainita lainkaan. Tehtäväosiossa oppilaita ohjataan pohtimaan murrosiän mukanaan tuomia muutoksia ja eroavaisuuksia tyttöjen ja poikien välillä. Lisäksi muistutellaan mieleen, mikä tehtävä on munasarjoilla ja kiveksillä. ‘Ihminen saa alkunsa’ -luvussa kerrotaan, että vauva saa alkunsa miehen ja naisen yhdynnässä. Luvussa avataan myös termit siemensyöksy, hedelmöitys, alkio, sikiö, istukka ja napanuora. Ehkäisystä kerrotaan ensimmäisen kerran tämän luvun lopussa. Myös ihmisen elämänkaari syntymästä kuolemaan esitetään lyhyesti sanallisesti sekä perheen neljä sukupolvea esittävän kuvan avulla. Tehtäväosiossa ohjataan oppilaita vielä kertaamaan vaiheet, jotka edeltävät vauvan syntymää ja ohjataan piirtämään oma aikajana syntymästä alkaen.

Koulun biologia ja maantieto 6 -oppikirjan ‘Lukuvuoden alkaessa’ -luvussa oppilaita ohjataan erilaisuuden hyväksymiseen ja muistellaan yhdessä, miten luokkahenkeä voi parantaa. ‘Vapaa-aikaa, eläköön!’ -luvussa kysytään kuka opettaisi nuorelle seurustelun alkeita, ja neuvotaan heti perään, että seurustelusta voi kysyä lisää omilta vanhemmilta, opettajalta tai koulun terveydenhoitajalta. ‘Minä ja muut – pelisääntöjä eri tilanteisiin’ -luvun keskiössä ovat hyvät käytöstavat. Luvun lopussa on peli, joka kysymysten kautta ohjaa nuorta hyvän itsetunnon rakentumiseen.

WHO:n 9-12 -vuotiaiden seksuaalikasvatukselle asetettuihin tiedollisiin, taidollisiin ja asenteellisiin tavoitteisiin peilaten Tutkimusmatka 5 vastaa ihmiskehoa ja ihmisen kehitystä sisältäviin tavoitealueisiin varsin kattavasti. Viidennen luokan oppikirjan kautta lapselle tulevat tutuksi hygienia, kuukautiset ja siemensyöksy, sekä murrosiän varhaiset muutokset, niin

henkiselä, fyysisellä, kuin sosiaalisella ja tunne-elämän puolellakin. Lisäksi oppikirja myös opastaa lasta vastaanottamaan, ymmärtämään ja hyväksymään nämä muutokset omassa elämässään ja myös puhumaan muutoksista jonkun kanssa. Lasta tai nuorta autetaan lisäksi kehittämään myönteinen minäkuva ja kirjan sivuilla perustellaan myös miksi hyvän itsetunnon kehittäminen on tärkeää. ‘Hedelmällisyys ja lisääntyminen’ -aihealueelta oppikirjan kautta nuorelle kerrotaan lisääntymisestä, sekä mainitaan kondomi ehkäisyvälineenä. Tekstien ja kuvien kautta nuorelle opetetaan myös kuukautisten ja siemensyöksyn välinen yhteys. ‘Tunteet’ -aihealueella molempien oppikirjojen kautta nuorelle kerrotaan eri tunteista, sekä ihastumisesta ja rakastumisesta. Nuorelle opetetaan myös, että tunne-elämän pettymyksiä tulee oppia käsittelemään. ‘Ihmissuhteet ja elämäntyylit’ -osiossa oppikirjojen kautta nuorelle opetetaan yhteiselämän pelisääntöjä ja hyvän luokkahengen ylläpitämistä. ‘Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi’ -aihealueella oppikirjat vastaavat siihen, miten nuorta opetetaan tiedostamaan yhdynnän riskit; raskaaksi tuleminen ja sukupuolitaudit.

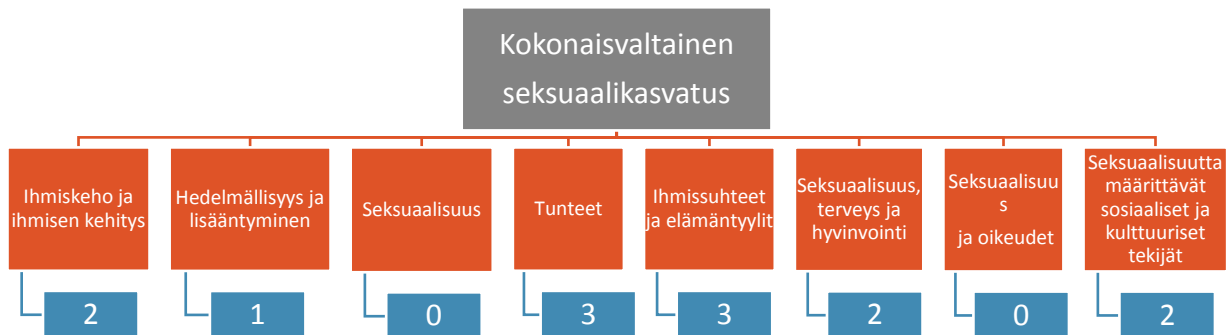
Kuvio 5. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus Tutkimusmatka 5 ja 6 oppikirjoissa

5.1.3 Yhteenveto

Kuvioissa 7a ja 7b on esitetty yhteenvetona WHO:n kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen aihealueiden sisältöjen esiintyvyys tarkastelemiini alakoulun ympäristöopin oppikirjoissa.

Kuvio 7a. Yhteenveto: Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus Pisara 1-6 oppikirjoissa

Kuvio 7b. Yhteenveto: Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus Tutkimusmatka 1-6 oppikirjoissa

Kun edellisissä luvuissa olen esittänyt oppikirjojen sisällöt kolmessa eri kategoriassa (1-2-luokat, 3-4-luokat, 5-6-luokat), niin olen nyt koonnut yhteenvetotaulukkoon seksuaalikasvatuksen sisältöjen esiintyvyyden koko alakoulun ajalta kummankin tarkastelemani kirjasarjan osalta

erikseen. Alkuperäiset kategoriat näyttäytyvät yhteenvedotaulukossa kuitenkin siten, että olen merkinnyt näiden kolmen vuosiluokkaryhmän oppikirjojen seksuaalikasvatuksen sisältöjen esiintyvyyden kunkin kahdeksan WHO:n seksuaalikasvatustaulukossa esitetyn aihealueen alle. Jokaisen aihealueen alla voi siis olla enintään luku kolme, mikä tarkoittaa sitä, että jokaisen kolmen luokkakategorian oppikirjoissa esiintyy aihesisältöjä tältä seksuaalikasvatuksen osa-alueelta. Luku nolla kuviossa puolestaan tarkoittaa, että oppikirjoissa ei ollut lainkaan mainintoja kyseisen aihealueen sisällöistä.

‘Ihmiskeho ja ihmisen kehitys’ aihealueelta Pisara sai täydet kolme pistettä ja Tutkimusmatka kaksi pistettä. Pisara-kirjasarjassa ‘tämän aihealueen sisältöjä, kuten tietoa kehon muutoksista, naisten ja miesten eroista, ihmisen ruumiinosista ja niiden toimintojen tuntemisesta sekä myönteisen kehonkuvan, minäkuvan ja itsetunnon kehittämisestä esiintyy kaikkien kolmen luokkakategorian oppikirjoissa. Tutkimatka-kirjasarjassa tämän aihealueen sisältöjä esiintyy ainoastaan 1-2 luokkien, sekä 5-6-luokkien oppikirjoissa.

‘Hedelmällisyys ja lisääntyminen’ aihealueelta sekä Pisara että Tutkimusmatka saivat kumpikin yhden pisteen. Tämän aihealueen sisältöjä esiintyy vain 5-6 luokkien oppikirjoissa. Molemmissa tarkastelemissani oppikirjasarjoissa tämän aiheisiin tiimoilta oppilaalle opetetaan lisääntymisestä, kuukautisista ja siemensyöksystä, sekä Pisara 6 -kirjassa myös ehkäisystä ja ehkäisyvälineistä.

‘Seksuaalisuus’ aihealueelta Pisara sai yhden pisteen ja Tutkimusmatka 0 pistettä. Tämän teeman alle liitettyihin aihealueisiin vastaa tarkastelemastani aineistosta ainoastaan Pisara 6 -oppikirja. Tämän oppikirjan kautta lasta opetetaan hyväksymään, kunnioittamaan ja ymmärtämään seksuaalisuudessa esiintyvää erilaisuutta sekä ymmärtämään, että jokaisen ihmisen seksuaalisuus kehittyy yksilöllisessä aikataulussa.

Parhaiten oppikirjat vastaavat WHO:n kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen ‘Tunteet’ ja ‘Ihmissuhteet ja elämäntyylit’ -aihealueiden sisältöihin. Sekä Pisara että Tutkimusmatka saivat kummaltakin aihealueelta täydet kolme pistettä kumpainenkin. Molemmissa tarkastelemissani kirjasarjoissa kaikissa kolmessa luokkakategoriassa esiintyy siis näiden aihealueiden sisältöjä. ‘Tunteet’-aihealueelta oppikirjojen kautta lapselle opetetaan omien tunteiden, toiveiden ja tarpeiden ilmaisua, pettymysten käsittelyä ja tunteiden nimeämisen opettelua, sekä erilaisten tunteiden hyväksymistä. Lisäksi oppikirjat ohjaavat lasta kunnioittamaan muiden yksityisyyttä. ‘Ihmissuhteet ja elämäntyylit’ -aihealueelta oppikirjat ohjaavat lasta ymmärtämään erilaisia perhesuhteita, ilmaisemaan itseään ihmissuhteissaan sekä luomaan ystävyysuhteita ja hyväksymään ihmisten erilaisuus. Muiden kunnioittaminen liittyy niin ikään tämän aihealueen alle ja esiintyy kummankin tarkasteleman kirjasarjan sisällöissä.

Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi -aihealueelta Pisara sai yhden pisteen ja Tutkimusmatka kaksi pistettä. Tutkimusmatka-kirjasarjassa sisältöjä esiintyy sekä 1-2 luokkien oppikirjoissa että 5-6 luokkien oppikirjoissa, kun taas Pisara-kirjasarjassa ainoastaan 5-6 luokkien oppikirjoissa. Oppikirjoissa esiintyviä tämän aihepiirin sisältöjä ovat esimerkiksi omasta terveydestä ja hyvinvoinnista huolehtiminen ja vastuun ottaminen, avun pyytäminen ja esimerkiksi murrosiän ongelmatapauksissa tarvittavan tuen hakemisen opettelu sekä seksuaalisuuteen liittyvien riskien (raskaus, sukupuolitaudit) tiedostaminen.

Seksuaalisuus ja oikeudet –aihealueelta sekä Pisara että Tutkimusmatka jäivät pisteittä. Tämän aihealueen alle liitettyjä sisältöjä kuten kansallisia säädöksiä, määräyksiä tai sukupuolisuhteen aloittamiselle asetettua alaikärajaa tai seksuaalioikeuksien tiedostamista ja hyväksymistä ei tarkastelemissani oppikirjoissa käsitellä lainkaan.

Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät -aihealueelta sekä Pisara että Tutkimusmatka saivat kumpikin kaksi pistettä. Tämän aihealueen sisältöjä löytyy molemmista tarkastelemistani kirjasarjoista sekä 1-2 luokkien, että 3-4 luokkien oppikirjoista. Tämän

seksuaalikasvatuksen osa-alueen aihepiirejä oppikirjoissa ovat esimerkiksi tiedot sukupuolirooleista sekä eri elämäntyylien, arvojen ja normien kunnioittamisen opettelu.

Yhteenvedona todettakoon, että Pisara-kirjasarja sai yhteensä 14 pistettä ja Tutkimusmatka-kirjasarja 13 pistettä maksimi-pistemäärän ollessa 24 pistettä.

5.2 Seksuaalikasvatus ympäristöopin oppikirjoissa OPS:n sisältöihin ja tavoitteisiin peilaten

Tarkastelin opetussuunnitelmassa (OPS 2014) esitettyjä ympäristöoppi oppiaineen tavoitteita ja poimin tavoitteista ne, joiden sisältö osuu yksin tutkimuksen teoriaosassa esittämäni kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen määritelmän kanssa. Tutkin miten tarkastelemani alakoulun ympäristöopin oppikirjat kunkin luokka-asteen osalta vastaavat näihin OPS:n tavoitteisiin. Taulukkoon 1 a olen koontanut tiedot luokka-asteiden 1-2 osalta ja taulukkoon 1 b vastaavat tiedot 3-6 luokkien osalta. Taulukoinnin jako 1-2 ja 3-6 luokka-asteille perustuu OPS:n vastaavaan jaotteluun ja tavoitteet on nostettu suoraan perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden tavoitteista (OPS 2014).

5.2.1 Pisara ja Tutkimusmatka 1-2

	T10 Ohjata oppilasta harjoittelemaan ryhmässä toimimisen taitoja ja tunnetaitoja sekä vahvistamaan itsensä ja muiden arvostamista	T14 Rohkaista oppilasta ilmaisemaan itseään ja harjoittelemaan näkemystensä perustelemista	T15 Ohjata oppilasta pohtimaan kasvua ja kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia tukevia tekijöitä sekä elämän perusedellytyksiä
Pisara 1	X		
Pisara 2	X	X	X
Tutkimusmatka 1	X	X	X
Tutkimusmatka 2	X	X	

Taulukko 1 a. Seksuaalikasvatus opetussuunnitelmassa: Pisara ja Tutkimusmatka 1-2

Pisara 1 oppikirjassa lasta ohjataan harjoittelemaan tunnetaitoja ja muiden ihmisten arvostamista (T10):

Saat näyttää miltä sinusta tuntuu. Toisia ei silti saa satuttaa sanoilla tai teoilla. Voit oppia hallitsemaan tunteitasi. (Asplund ym, 2016, 31.)

Pisara 2 oppikirja ohjaa osaltaan lasta pohtimaan kasvua ja kehitystä sekä elämän perusedellytyksiä (T15). Kaveritaitoja ja toisten arvostamista opetetaan kuvien ja vuorosanojen keinoin (T10) ja ilmaisurohkeutta sekä omien näkemysten perustelemista (T14) oppikirjassa käsitellään Tikka-extra-osiossa draama-harjoitukseen ohjaavan ryhmätehtävän avulla.

Jokainen ihminen on erilainen. Olet perinyt vanhemmiltasi erilaisia ominaisuuksia. Niitä voivat olla esimerkiksi silmien väri, hiusten kiharuus tai korvien muoto. Olet saattanut periä piirteitä myös isovanhemmiltasi. (Asplund ym, 2015, 55.)

Sinä päätät, kuka saa koskea kehoasi ja miten. Olemme kaikki erilaisia. Kelpaat juuri sellaisena kuin olet. Sinulla on oikeus mielipiteisiin. Älä kuitenkaan loukkaa toisia mielipiteilläsi. (Asplund ym, 2015, 69..)

Esittäkää pienissä ryhmissä kiusaamistilanteita. Suunnitelkaa esitykseen ratkaisu. Miten tilanne voisi päättyä sopuun? (Asplund ym, 2015, 71.)

Tutkimusmatka 1 oppikirjassa lasta rohkaistaan ilmaisemaan itseään (T14) hymyn keinoin elekielellä. Tehtäväosiossa lasta ohjataan harjoittelemaan tunnetaitoja kaverin kanssa (T10). Oppikirja ohjaa myös lasta pohtimaan ihmisen kasvua ja kehitystä (T15).

Liiku luokassa musiikin tahdissa. Kun kohtaat toisen, näytä hänelle kaunein hymysi. Vastaa toiselle hymyilemällä. Nyt ei saa puhua! (Aavikko ym, 2015, 12.)

Esitä jotakin tunnetta parisi kanssa vuorotellen. Pari arvaa mistä tunteesta on kysymys. (Aavikko ym, 2015, 57.)

Miksi sinulla on napa? Napanuoran kautta sait ravintoa ja happea äitisi kohdussa. Kun synnyit, napanuorasi katkaistiin. Napasi on siis muisto äidistäsi. (Aavikko ym, 2015, 91.)

Tutkimusmatka 2 oppikirjassa lasta ohjataan harjoittelemaan kaveritaitoja ja tunnetaitoja (T10). Oppilasta ohjataan lisäksi viiden apukysymyksen turvin pohtimaan miten toimia erilaisissa ihmisten välisissä ristiriitatilanteissa. Heti perään kirja tarjoaa vinkkejä ja kehottaa oppilasta nappaamaan ne käyttöön. Oppikirjassa on lisäksi jakso: Miten kehosi toimii? Tämä periaatteessa vastaa OPS:n tavoitteeseen (T15), mutta aivoja, lihaksia ja sydämen toimintaa käsittelevät luvut eivät kuitenkaan täytä tavoitteita seksuaalikasvatuksen osalta.

Muista kuunnella, keskustella, kysyä ja kiittää. Näin pääset jo pitkälle. (Aavikko ym, 2016, 10.)

Tee huoneentaulu 'Kaverit kunniaan'. Kuvita taulu. (Aavikko ym, 2016, 11.)

5.2.1 Pisara ja Tutkimusmatka 3-6

	T8 Kannustaa oppilasta edistämään hyvinvointia ja turvallisuutta toiminnassaan ja ohjata oppilasta toimimaan turvallisesti, tarkoituksellisesti, vastuullisesti ja itseään suojellen	T10 Tarjota oppilaille mahdollisuuksia harjoitella ryhmässä toimimista erilaisissa vuorovaikutustilanteissa, innostaa oppilasta ilmaisemaan itseään ja kuuntelemaan muita, sekä tukea oppilaan valmiuksia tunnistaa, ilmaista ja säädellä tunteitaan	T15 Ohjata oppilasta ihmisen rakenteen, elintoimintojen ja kehityksen ymmärtämiseen	T19 Ohjata oppilasta ymmärtämään terveyden osa-alueita, sekä elämäntapaa, lapsuuden ja nuoruuden yksilöllistä kasvua ja kehitystä sekä rohkaista oppilasta harjoittelemaan ja soveltamaan terveysosaamistaan arjessa
Pisara 3		X		
Pisara 4	X	X		X
Pisara 5			X	X
Pisara 6	X	X	X	X
Tutkimusmatka 3	X	X		
Tutkimusmatka 4	X	X		X
Tutkimusmatka 5	X	X	X	X
Koulun biologia ja maantieto 6		X		

Taulukko 1b. Seksuaalikasvatus opetussuunnitelmassa: Pisara ja Tutkimusmatka 3-6

Pisara 3 oppikirja antaa lapselle valmiuksia harjoitella ryhmässä toimimista ja tukee lapsen valmiuksia toimia vuorovaikutustilanteissa erilaisten ihmisten kanssa (T10):

Monet asiat onnistuvat paremmin yhdessä muiden kanssa kuin yksin. Joskus kuitenkin yhdessä oleminen voi tuntua hankalalta, koska ihmiset ovat erilaisia ja toimivat eri tavoin. On tärkeä taito oppia kuuntelemaan erilaisia mielipiteitä ja toimimaan yhdessä. (Cantell, 2015, 91.)

Pisara 4 oppikirjassa lasta kannustetaan edistämään hyvinvointia ja turvallisuutta omassa toiminnassaan (T8), sekä opastetaan kuinka hyvät ja terveelliset elämäntavat parantavat kuntoa, terveyttä ja mielen hyvinvointia (T19). Oppikirja tukee lisäksi lapsen valmiuksia tunnistaa ja säädellä tunteitaan (T10):

Tunteiden vaihtelu on tavallista, ja eri ihmisillä tunteiden voimakkuus vaihtelee. Liian voimakkaita kiukun ja suuttumuksen tunteita pitää kuitenkin pysytää hallitsemaan, sillä ne vaikuttavat sinuun itseesi ja toisiin ihmisiin. (Cantell ym, 2016, 39.)

Itsetunto tarkoittaa, että arvostamme itseämme. Kun on hyvä itsetunto, voi arvostaa paremmin muita. (Cantell ym, 2016, 39.)

Pisara 5 oppikirja ohjaa lasta ymmärtämään ihmisen kehitystä, rakennetta ja elintoimintoja sekä ihmistä osana eliökuntaa (T15). Kirjassa kerrotaan myös kehon muutoksista ja yksilöllisestä kehityskulusta. Kirja ohjaa lisäksi terveysosaamisen harjoitteluun ja soveltamiseen arjessa terveyden seuraamiseen liittyvän projektitehtävän ja Väestöliiton verkkosivujen tutustumiseen liittyvän omatoimisen tehtävän kautta (T19).

Koripallossa joukkueen kaikkien pelaajien on toimittava yhdessä, muuten peli ei suju. Myös pelaajan kehossa eri osien on toimittava yhteen. Mitä muuta kuin lihaksia ja aivoja pelaaminen vaatii? (Cantell ym, 2016, 60.)

Murrosikä ei ala eikä pääty kaikilla samaan aikaan, vaan noudattaa jokaisen omaa aikataulua. (Cantell ym, 2016, 75.)

Pisara 6 oppikirja ohjaa niin ikään oppilasta ymmärtämään lapsuuden ja nuoruuden yksilöllistä kasvua ja kehitystä (T19), sekä antaa nuorelle valmiuksia edistää omaa ja toisten hyvinvointia

(T8). Kirja ohjaa lasta myös tunnistamaan erilaisia tunteita ja säätämään niitä sekä kunnioittamaan toista (T10). Ihmisen rakennetta ja elintoimintoja ei varsinaisesti käsitellä, mutta oppikirja ohjaa kuitenkin osaltaan ihmisen kehityksen ymmärtämiseen (T15) murrosiän muutoksia ja kiihtyviä elintoimintoja käsittelevässä luvussa.

Ihmiset ovat erilaisia luonteeltaan ja tyyliltään. Myös heidän seksuaalinen kehityksensä on erilainen. Erilaisuus on rikkautta ja sitä pitää kunnioittaa. (Cantell ym, 2008, 89.)

Murrosikä on kasvun aikaa. Nopea kasvu kiihdyttää monia elintoimintoja. Iho muuttuu rasvaiseksi, hieneritys voimistuu ja tuntuu, että on koko ajan nälkä. (Cantell ym, 2008, 90.)

Tutkimusmatka 3 oppikirjan teksteissä lasta rohkaistaan ilmaisemaan itseään ja kuuntelemaan muita (T10). Lasta myös kannustetaan toimimaan vastuullisesti ja kerrotaan, että jokainen voi vaikuttaa (T8).

Sanat kiitos ja anteeksi kuuluvat jokaiseen päivään. Iloinen tervehdys saa hyvälle tuulelle, ja siihen kuuluu vastata hymyillen. (Heinonen ym, 2015, 10.)

Sinulla on oikeus ilmaista mielipiteesi. Voit vaikuttaa omiin asioihisi kotona ja koulussa. Rohkaise myös luokkakavereitasi kertomaan ajatuksiaan. (Heinonen ym, 2015, 11.)

Tutkimusmatka 4 oppikirja opastaa toimimaan vastuullisesti ja tarkoituksemukaisesti, sekä ohjaa lasta edistämään hyvinvointia ja turvallisuutta arjessa (T8). Vuorovaikutus- ja tunnetaitoja käsitellään kirjassa myös, ja tekstit tukevat niin ikään lapsen valmiuksia tunnistaa, ilmaista ja säädellä tunteitaan (T10). Oppikirjassa oppilasta ohjataan myös ymmärtämään terveyden osa-alueita ja rohkaistaan lasta harjoittelemaan terveys- ja tunneosaamista arjessa (T19).

Sinulla on oikeus huolenpitoon, mielipiteen ilmaisuun, leikkiin ja lepoon. (Arjanne ym, 2016, 93.)

Tutki kuvasarjoja ja pohdi, mitä oikeuksia ja velvollisuuksia lasten arkeen kuuluu. (Arjanne ym, 2016, 90.)

Tunnemyrskyn uhatessa kannattaa ottaa itsehillinnän taidot käyttöön. Voit esimerkiksi laskea kymmeneen, hengittää syvään muutaman kerran tai lähteä hetkeksi pois. (Arjanne ym, 2016, 95.)

Tutkimusmatka 5 oppikirja ohjaa lasta toimimaan vastuullisesti ja toiset huomioon ottavasti yhteisen ympäristön hyvinvointia ja turvallisuutta edistäen (T8). Oppikirjan tekstit ohjaavat oppilasta myös ihmisen rakenteen, elintoimintojen ja kehityksen ymmärtämiseen (T15) ja tarjoavat nuorelle avaimia ja valmiuksia ilmaista itseään ja kuunnella muita (T10). Oppikirjan tekstien kautta nuorta myös ohjataan ymmärtämään ihmisen elämäntulkua sekä yksilöllistä kasvua ja kehitystä (T19).

Murrosiässä sekä henkiset että fyysiset ominaisuudet muuttuvat nopeasti (Heinonen ym, 2015, 111).

Ystäviä tarvitaan jakamaan iloisia hetkiä ja tukemaan surullisissa asioissa. Nuorena on tärkeää tutustua myös itseensä ja kehittää hyvä itsetunto. (Heinonen ym, 2015, 109.)

Piirrä oma aikajanasu syntymästä alkaen. Kirjoita siihen muistamiasi tapahtumia, harrastusten aloittamista ja muita tärkeitä tapahtumia elämästäsi ja ikäsi kunakin tapahtuma-aikana. (Heinonen ym, 2015, 114.)

Koulun biologia ja maantieto 6 oppikirja ohjaa lasta harjoittelemaan ryhmässä toimimista erilaisissa vuorovaikutustilanteissa sekä opettaa yhdessä toimimisen pelisääntöjä (T10).

Kännykkään ei kannata lörpötellä kovalla äänellä. Läsnaolijat kuulevat juttelun, ja puheet leviävät nopeasti, vaikka niitä ei ollut tarkoitettu muiden kuultavaksi. (Arjanne ym, 2008, 6.)

Kun tapaat uusia ihmisiä, esittäydy kohteliaasti. Iloinen hymy ja avoin katse ovat parhaat tavaramerkkisi. (Arjanne ym, 2008, 12..)

5.2.3 Yhteenveto

Yhteenvetona toiseen tutkimuskysymykseen todettakoon, että sekä Sanoma Pro:n Pisara-oppikirjasarja että Otavan Tutkimusmatka-kirjasarja sisältävät alakoulun ympäristöopin tavoitteisiin sisällytettyjä seksuaalikasvatuksen osa-alueita varsin tasaisesti. Taulukoiden 1a ja 1b merkinnät (X) yhteenlaskettuna Pisara-kirjasarjan saldona oli yhteensä 14 merkintää ja Tutkimusmatka-kirjasarjan saldona 15 merkintää. Merkinnät eivät jakaantuneet täysin tasaisesti, mutta kuitenkin siten, että jokaiselle tavoitealueelle tuli merkintöjä kummankin kirjasarjan osalta. Yhtäläistä tutkimustuloksissa oli myös se, että eniten esiintymiä oli sekä 1-2 luokkien että 3-6 luokkien osalta T10-sarakkeessa, jossa oli merkintä jokaisen luokka-asteen kohdalla. Tutkimani alakoulun ympäristöopin oppikirjat vastaavat siis siihen, että oppilasta ohjataan harjoittelemaan ryhmässä toimimisen taitoja, vuorovaikutustaitoja ja tunnetaitoja läpi koko alakoulun jokaisella luokka-asteella ympäristöopin aihekokonaisuuteen niveltäen.

Vähiten merkintöjä kummassakin tarkastelemassani kirjasarjassa oli T15-sarakkeessa. Tämän tavoitteen keskiössä on ohjata oppilasta pohtimaan kasvua ja kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia tukevia tekijöitä sekä ymmärtämään ihmisen rakennetta ja elintoimintoja.

1-2 luokka-asteiden kohdalla T14-sarakkeessa (oppilaan rohkaisu itseilmaisuuksiin sekä omien näkemysten perusteleminen) oli Tutkimusmatka-kirjasarjassa merkintä kummankin luokka-asteen oppikirjassa, kun taas Pisara-kirjasarjassa oli merkintä vain 2. luokan oppikirjan kohdalla.

3-6 luokka-asteiden osalta T8-sarakkeessa (oppilaan rohkaisu ja kannustaminen oman hyvinvoinnin ja turvallisuuden edistämiseen sekä oppilaan ohjaaminen toimimaan turvallisesti, tarkoituksenmukaisesti, vastuullisesti ja itseään suojellen) oli Pisara-kirjasarjan kohdalla kaksi merkintää (4.luokka ja 6.luokka) ja Tutkimusmatka-kirjasarjan kohdalla yhteensä kolme merkintää (3.luokka, 4.luokka ja 5.luokka).

3-6 luokka-asteita koskevan T19-sarakkeen (oppilaan ohjaaminen ymmärtämään terveyden osa-alueita, sekä elämäntapaa, lapsuuden ja nuoruuden yksilöllistä kasvua ja kehitystä sekä oppilaan rohkaiseminen harjoitella ja soveltaa terveystietoa arjessa) merkinnät osoittavat, että Pisara-kirjasarjan oppikirjat vastaavat tähän tavoitteeseen kolmen luokka-asteen oppikirjan osalta (4.luokka, 5.luokka ja 6.luokka), kun taas Tutkimusmatka-kirjasarjan oppikirjoissa tavoitealueen sisällön täyttävät 4. ja 5.luokan oppikirjat.

6. POHDINTA

Seksuaalisuus alakoulun kontekstissa on mielenkiintoinen, moninainen ja melko vähän tutkittu aihealue. Tutkimukseni tarkoituksena oli tarkastella sitä, mitä on kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus ja miten se näyttäytyy alakoulun ympäristöopin oppikirjoissa. Tutkin myös sitä, mitä seksuaalikasvatuksen sisältöjä löytyy uudesta opetussuunnitelmasta (OPS 2014) ja miten tutkimukseen valitut alakoulun ympäristöopin oppikirjat vastaavat opetussuunnitelmaan sisällytettyihin tavoitteisiin seksuaalikasvatuksen osalta.

Tutkimus osoitti, että koululla on tärkeä rooli lasten ja nuorten seksuaalikasvatuksessa ja koulun seksuaalikasvatustyön tulisi tukea kodin kasvatustyötä (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2012, 12). Cacciatoren (2007, 44) mukaan seksuaalikasvatusta tulisi antaa jo alaluokilta saakka ja Näreén ym (2012, 51) mukaan seksuaalikasvattajan tärkein taito ei suinkaan ole laaja teoreettinen tietotaito, vaan kohtaamisen taito. Myös Tikkasen (2010, 79) mukaan empatia, kunnioitus ja lapsen tunteiden tajuaminen ovat onnistuneen seksuaalikasvatuksen perusedellytyksiä. Lisäksi Bildjuschkinin ja Ruuhilahden (2012, 6) mukaan yksi seksuaalikasvattajan tärkeistä tehtävistä on haastaa ja rohkaista lasta tutkimaan ja pohtimaan omia asenteita ja ajatuksiaan sekä yhteiskunnan asettamia arvoja ja normeja.

Tutkimus osoitti myös, että seksuaalikasvatukselle ei ole perusopetuksen opetussuunnitelmassa (OPS 2014) selkeää ja yksiselitteistä paikkaa, vaan laaja-alaisen osaamisen taitojen lisäksi seksuaalikasvatuksen sisältöjä on ripoteltu pieninä palasina usean eri oppiaineen alle. Kaikille yhteisten ja pakollisten oppiaineiden joukossa katson, että päävastuu alakoulun seksuaaliopetuksessa ja -kasvatuksessa on ympäristöoppi-oppiaineen opetuksella. Tarkastelemani alakoulun ympäristöopin oppikirjat (Pisara 1-6 ja Tutkimusmatka 1-6) olivat pääosin erittäin tuoreita vuoden 2015 tai 2016 painoksia, ja siten omiaan vastaamaan uuden 1.8.2016 voimaan astuneen perusopetuksen opetussuunnitelman sisältöihin ja tavoitteisiin.

Kaveri- ja tunnetaidot sekä erilaisissa ristiriita- ja vuorovaikutustilanteissa toimisen taidot (T10) olivat sekä 1-2 että 3-6 luokkien oppikirjojen seksuaalikasvatusta käsittelevien sisältöjen keskiössä. Heikoiten 1-2 luokan oppikirjat vastasivat ympäristöopin tavoitteeseen (T15), jossa ohjataan oppilasta pohtimaan kasvua ja kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia tukevia tekijöitä sekä elämän perusedellytyksiä. 3-6 luokan oppikirjojen tarkastelussa vähiten merkintöjä tuli niin ikään sarakkeeseen T15, jossa tavoitteena on ohjata oppilasta ihmisen rakenteen, elintoimintojen ja kehityksen ymmärtämiseen.

Teoreettiseen tietoon peilaten puutteellisuus oppikirjoissa on tältä osin ilmeistä. Vaikka seksuaalisuus käsittää niin psyykkisen ulottuvuuden (tunteet, kokemukset ja opittu käyttäytyminen) kuin kulttuurisenkin ulottuvuuden (perheen, kavereiden ja lähiyhteisön tavat), niin yhtäläillä seksuaalisuuteen kuuluu biologinen ulottuvuus, joka käsittää ihmisen kasvun ja kehittymisen, fyysisen olemuksen ja muutokset (Greenberg ym 1993, 3-5). Fyysisten näkökohtien oppiminen on niin ikään yksi tärkeä seksuaalikasvatuksen osa-alue seksuaalisuuden kognitiivisten, emotionaalisten, sosiaalisten ja vuorovaikutteisten näkökohtien oppimisen rinnalla (WHO 2010, 19).

Tutkimuksen kannalta merkittävää on se, että WHO:n kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen kahdeksasta osa-alueesta tarkastelemani ympäristöopin oppikirjat vastasivat täysin vain kahteen.

Nämä alueet olivat ‘Tunteet’ ja ‘Ihmissuhteet ja elämäntyyli’. ‘Seksuaalisuus ja oikeudet’ aihealueelta kummassakaan tarkastelemassani kirjasarjassa ei ollut WHO:n ikäluokkaluokkoista kehitystehtävien mukaisia sisältöjä, Lisäksi merkittävää on se, että ‘Seksuaalisuus’ aihealueen sisältöihin tarkastelemistani oppikirjoista vastasi ainoastaan Pisara 6. Tämä tutkimustulos on linjassa edellä esitettyjen opetussuunnitelman tavoitteiden vastaavuutta esittävien tulosten kanssa.

Mikäli oppilasta opetettaisiin vain näiden tutkimukseeni valikoitujen oppikirjojen kautta, (mikä tosin tämän päivän moninaisten oppimateriaalien viidakossa on vain teoreettinen ajatus) niin OPS:ssa seksuaalikasvatukselle asetetut tavoitteet täyttyvät vain osittain. Oman tutkijan arvioini mukaan tunnekasvatuksen ja ihmissuhdetaitojen alueella oppilaan on mahdollista oppikirjojen kautta omaksua laajat tiedot ja taidot ensimmäisestä luokasta kuudenteen luokkaan. Seksuaalisuuteen, ihmisen kasvuun, kehitykseen, terveyteen ja hyvinvointiin liittyvien tekijöiden oppiminen ja omaksuminen oppikirjojen kautta jää vain puolitiehen ja OPS:ssa ympäristöoppiin sisällytetyt seksuaalikasvatuksen tavoitteet täyttyvät vain osittain.

Tutkimukseni ei kuitenkaan kerro tosiasiasa sitä, millaista seksuaalikasvatusta alakouluikäinen saa ympäristöopin ainerajojen tai monialaisten ainerajat rikkovien kokonaisuuksien puitteissa. Tutkimukseni kertoo vain sen, millaisia aiheita ja sisältöjä lapselle opetetaan juuri näiden tutkimukseen valikoitujen oppikirjojen kautta. Lopullisen opetuskokonaisuuden toteutuksen tekee opettaja, ja hän valitsee sen, mitä oppimateriaaleja käytetään ja miten oppimateriaalien sisältöjä toteutetaan.

Mikä sitten on oppikirjojen merkitys opetuksessa tänä päivänä? Tätä kysymystä pohdin tutkimusta tehdessäni. Aihe herätti myös melko kiivaan, tosin yhtäläillä kriittisen ja rakentavan keskustelun gradu-ryhmämme yhdessä istunnossa. Oma tutkimuksenihan on vain oppikirjatutkimus. Oppikirjojen sisältöjen puutteellisuus seksuaalikasvatuksen alueella ei siis tietenkään välttämättä tarkoita puutteellista seksuaalikasvatusta. Opettajallahan on tänä päivänä kaikki kanavat

käytössään ja opetusmateriaalien ja -ideoiden rajaton maailma auki 24/7. Vaikka osa luokanopettajakurssimme opiskelijoista onkin sitä mieltä, ettei oppikirjoja enää nykypäivänä tarvita, niin suurin osa kuitenkin jos ei nyt suoranaisesti vanna oppikirjojen nimeen, niin ainakin osittain tukeutuu opetuksessaan edelleen painettuihin sanaan.

Tutkimukseni ei myöskään kerro mitään siitä, mitä luokanopettajat ajattelevat omasta roolistaan seksuaalikasvattajina. Ovatko kaikki luokanopettajat ylipäättään tietoisia vastuustaan ja osin myös velvollisuudestaan auttaa lasta ja nuorta näiden usein hämmennystä ja epävarmuutta aiheuttavien tunteiden ja asioiden äärellä? Valmentaaiko luokanopettajakoulutus meitä kohtamaan kasvavan ja kehittyvän nuoren, joka kamppailee ristiriitaisen seksuaalisuutensa ja horjuvan minäkäsityksensä ristiaallokossa.

Tutkimuksen aikana kysyin usein itseltäni, että miten voi olla mahdollista, että ihmisyyteen niin luonnollisesti kuuluva seksuaalisuus ja ihmisenä kasvamiseen ja oppimiseen kiinteästi kuuluva seksuaalikasvatuksen alue on onnistuttu saamaan niin näkymättömäksi perusopetuksen opetussuunnitelmassa (OPS 2014). Olin myös harmissani siitä, että aiheeseen liitettyjä osaamisen ja oppimisen tavoitteita ja sisältöjä on opetussuunnitelmassa ripoteltu pienin pisaroin sinne tänne. Ihmetystä ja samalla hieman närkästystä minussa herättivät myös oppikirjoissa osin vielä hyvin sukupuolisidonnaisesti esitetyt kuvat perinteisestä vastakkaiseen sukupuoleen ihastumisesta, naisen ja miehen parisuhteesta ja kanssakäymisestä.

Jatkotutkimukselle olisi siis aihetta. Ensinnäkin tutkimusta voisi laajentaa myös toisiin oppiaineisiin, jotta saataisiin laajempaa kokonaiskuva koko alakoulun kattavasta seksuaalikasvatuksesta. Haastattelututkimus toisi mukaan käytännön kosketuspintaa, konkretiaa ja kokemuksia kentältä. Voisi olla mielenkiintoista perehtyä myös siihen miten seksuaalisuutta käsitellään, ja miten moninainen seksuaalikasvatus näyttäytyy eri uskontojen opetuksessa. Samalla voisi olla mielenkiintoista selvittää miten uskontoon ja elämäntietoon osallistuvan oppilaan saama kokonaiskuva ja opetus seksuaalikasvatuksesta eroavat toisistaan.

Kaiken kaikkiaan näen seksuaalikasvatuksen aihealueen tärkeäksi ja ajankohtaiseksi tutkimusaiheeksi. Koen, että tämän tutkimuksen myötä uskallan entistä rohkeammin kulkea kohtaamieni lasten ja nuorten mukana ja tukena tällä kiehtovalla ja haastavalla jokaisen yksilön ainutkertaisuutta kunnioittavalla seksuaalisuuden kasvun ja kehittymisen polulla. Toivon, että jokunen kolleganikin saisi tästä eväitä ja rohkeutta opetussuunnitelmaan perustuvien sisällöltään rikkaiden seksuaalikasvatustuntien rakentamiseen. Tutkimuksen kautta valkeni myös se tosiasia, että oppikirjat ovat opetuksen oiva, joskaan ei autuaaksi tekevä apuväline.

LÄHTEET

Aaltio, I. & Puusa, A. 2011. Laadullisen tutkimuksen luotettavuus. Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.) Menetelmäviidakon raivaajat. Hansaprint. 153-166.

Aira, M. & Seppä, K. 2010. Laadullinen ja määrällinen tutkimus lääketieteessä. Suomen Lääkärilehti 9/2010 vsk 65.

Akuutti. 2014. Seksuaalikasvatus – milloin, miten ja miksi? <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2014/04/09/seksuaalikasvatus-milloin-miten-miksi>. Tulostettu 23.4.2016.

Alanen, P. 2014. Hermeneuttinen kehä ja kokeellinen tutkimus. Kustannus HD: Tallinna.

Anttila, A. 2012. Poikanäkökulmaa etsimässä nuorten seksuaaliopetukseen. Nuorisotutkimus 3/2012. 30. vuosikerta. Nuorisotutkimusseura ry, 65-70.

Bildjuschkin, K. & Ruuhilahti, S. 2012. Mitä ihmettä? Seksuaalikasvatusta 3-9-vuotiaille: opas ammattilaisille. Nektaria: Helsinki.

Brandt, P., Cacciatore, R., Ritamies, M. & Apter, D. 2000. Väestöliitto ja seksuaaliterveys. Teoksessa O. Kontula & I. Lottes (toim.). Seksuaaliterveys Suomessa. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki, 99-110.

Brusila, P. 2008. Seksuaalisuus eri kulttuureissa. Duodecim. Otavan Kirjapaino Oy: Keuruu. 6-9.

Cacciatore, R. 2007. Huomenna pannaan pussauskopiin. Porvoo: WSOY.

Cacciatore, R & Korteniemi-Poikela, E. 2000. Vauvasta naperoiseksi – pienten lasten seksuaaliterveydestä. Väestöliitto.

Emas, T. 2006. Monikulttuurisuus ja seksuaalisuus. Teoksessa D. Apter, L. Väisälä, K. Kaimola (toim.) Seksuaalisuus. Duodecim. Gummerus Kirjapaino Oy: Jyväskylä. 77-92.

Frantti-Malinen, U. 2004. Tietoa ja tukea seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvalle. Teoksessa E. Kosunen & M. Ritamo (toim.) Näkökulmia nuorten seksuaaliterveyteen. Gummerus Kirjapaino Oy: Saarijärvi, 100-111.

Gadamer, H-G. 2004. Hermeneutiikka. Vastapaino: Tampere.

Greenberg, J. S., Bruess, C.E. & Mullen, K.D. 1993. Sexuality. Insights and issues. United States of America: Wm. C. Brown communications, Inc.

Hakkarainen, M. 2009. Lapsen ja nuoren seksuaalisuus – miten siitä voi puhua? Perhehoito 2 / 2009, 24-26.

Hermanson, E., Cacciatore, R. & Apter, D. 2004. Erikoisosaamista nuorten palveluihin. Teoksessa E. Kosunen & M. Ritamo (toim.) Näkökulmia nuorten seksuaaliterveyteen. Gummerus Kirjapaino Oy: Saarijärvi, 93-99.

How, A. R. 2011. Hermeneutics and the 'classic' problem in the human sciences. *History of the human sciences* 2011 24(3), 47-63.

Hsieh, H-F. & Shannon, S. E. 2005. Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, Vol 15 No. 9.

Huuska, M. 2012. Sukupuolen monimuotoisuuden ammatillinen kohtaaminen. Teoksessa L. Tuovinen, O. Ståhlström, J. Nissinen & J. Hentilä (toim) Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Gaudeamus: Helsinki, 222-259.

Ilmonen, T. 2006. Seksuaalineuvonta. Teoksessa D. Apter, L. Väisälä, K. Kaimola (toim.) Seksuaalisuus. Duodecim. Gummerus Kirjapaino Oy: Jyväskylä. 43-59.

Ilmonen, T. 2000. Sexpo-säätiö seksuaaliterveyden edistäjänä. Teoksessa O. Kontula & I. Lottes (toim.). Seksuaaliterveys Suomessa. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki. 111-124.

Kakkori, L. 2009. Hermeneutiikka ja fenomenologia. *Aikuiskasvatus*. 4/2009, 273-280.

Kaltiala-Heino, R. 2004. Seksuaalisuus ja mielenterveys nuoruusiässä. Teoksessa E. Kosunen & M. Ritamo (toim.) Näkökulmia nuorten seksuaaliterveyteen. Gummerus Kirjapaino Oy: Saarijärvi. 61-70.

Karvinen, M. 2011. Liikunnan iloa kaikille. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistönuorten ja sateenkaariperheiden lasten huomioiminen liikunta- ja terveysopin tunneilla. Liito: Liikunnan ja terveystiedon opettajat ry:n jäsenlehti 2011, 2, 30-32.

Kilpiä, J. 2012. Opettaja seksuaalisen ja sukupuolisen moninaisuuden äärellä. Teoksessa L. Tuovinen, O. Ståhlström, J. Nissinen & J. Hentilä (toim) Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Gaudeamus: Helsinki, 260-270.

Kiviniemi, K. 2015. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa R. Valli & J. Aaltola (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Jyväskylä: PS-kustannus, 74-87.

Kontula, O. 2000. Seksuaaliterveyden edistäminen yksilötasolla. Teoksessa O. Kontula & I. Lottes (toim.). Seksuaaliterveys Suomessa. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki. 56-66.

Kontula, O. & Meriläinen, H. 2007. Koulun seksuaalikasvatus 2000-luvun Suomessa. Väestöliitto: Väestötutkimuslaitos – Katsauksia E 26/2007.

Korteniemi-Poikela, E. & Cacciatore, R. 2010. Portaita pitkin. Lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehittyminen. WSOY: Helsinki.

Laatikainen, T., Säävälä, M., Wikström, K., Haikkola, L., Malin, M. & Alitolppa-Niitamo, A. 2013. Kuinka saada tietoa ulkomaalaistaustaisten lasten ja nuorten hyvinvoinnista? Teoksessa Reivinen, J. & Vähäkylä, L. (toim) Ketä kiinnostaa? Lasten ja nuorten hyvinvointi ja syrjäytyminen. Gaudeamus Oy: Tallinna, 226-241.

Lahelma, E. 2011. Sukupuolitietoisuutta kouluun ja opettajakoulutukseen: TASUKO-hankkeesta eteenpäin. Kasvatus 1/2011. 42. vuosikerta. Suomen kasvatustieteellinen seura r.y.: Saarijärvi, 90-95.

Lapsen oikeuksien sopimus. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>. Tulostettu 12.4.2016.

Lehtonen, J. 2004. Heteronormatiivisuus seksuaalikasvatuksen haasteena. Teoksessa E. Kosunen & M. Ritamo (toim.) Näkökulmia nuorten seksuaaliterveyteen. Gummerus Kirjapaino Oy: Saarijärvi, 147-157.

Liinamo, A. 2005. Suomalaisnuorten seksuaalikasvatus ja seksuaaliterveystiedot oppilaan ja koulun näkökulmasta: arviointia terveyden edistämisen viitekehyksessä. Jyväskylän yliopisto. Väitöskirja.

Liinamo, A. 2000. Seksuaalikasvatus Suomessa. Teoksessa O. Kontula & I. Lottes (toim.). Seksuaaliterveys Suomessa. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki, 221-236.

Lottes, I. 2000. Seksuaaliterveyden yhteiskunnallinen malli. Teoksessa O. Kontula & I. Lottes (toim.). Seksuaaliterveys Suomessa. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki, 183-194.

Lähdesmäki, S. & Peltonen, H. 2000. Seksuaalikasvatus koulussa. Teoksessa O. Kontula & I. Lottes (toim.). Seksuaaliterveys Suomessa. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki, 208-216.

Makkonen, K. & Kosunen, E. 2004. Nuorten seksuaaliterveyspalvelujen erityispiirteitä. Teoksessa E. Kosunen & M. Ritamo (toim.) Näkökulmia nuorten seksuaaliterveyteen. Gummerus Kirjapaino Oy: Saarijärvi. 85-92.

Maunula, M. 2015. Laadulliset tutkimusmenetelmät KTKA010 -kurssin luentomateriaali.

Metsämuuronen, J. 2006. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Niskanen, V. 2015. Erityispedagogiikan perusopintojen luentomateriaali: Kohti tutkivaa työtapaa.

Nissinen, J. 2011. Luottamuksen rakentuminen moninaisuutta kunnioittaen. Teoksessa L. Tuovinen, O. Ståhlström, J. Nissinen & J. Hentilä (toim) Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Gaudeamus: Helsinki, 11-32.

Nissinen, L. 2012. Myötäeläminen ja voimavarat. Teoksessa L. Tuovinen, O. Ståhlström, J. Nissinen & J. Hentilä (toim) Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Gaudeamus: Helsinki, 149 -171.

Nurmi, T. 2000. Terveysthuollon keskushallinnon toimenpiteet. Teoksessa O. Kontula & I. Lottes (toim.). Seksuaaliterveys Suomessa. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki. 56-66.

Näre, S., Ruuhilahti, S. & Heimonen, E. 2012. Luottamus nuorten seksuaalisen hyvinvoinnin pohjana. Nuorisotutkimus 3/2012. 30. vuosikerta. Nuorisotutkimusseura ry, 51-64.

OPS 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Opetushallitus.

OPS 2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Opetushallitus.

Oravakangas, A. 2011. Wittgensteinin arkikielen filosofia koulun tuloksellisuuskeskustelun avaajana. Teoksessa K. Holma & K. Mälkki Tutkimusmatkalla. Metodologia, teoria ja filosofia kasvatustutkimuksessa. Gaudeamus: Helsinki, 177-209.

Patton, M. Q. 2002. Qualitative research and evaluation methods. 3. Painos. Thousand Oaks: Sage.

Puusa, A. 2011. Laadullisen aineiston analysointi. Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.) Menetelmäviidakon raivaajat. Hansaprint, 114-125.

Puusa, A. & Juuti, P. 2011. Laadullisen lähestymistavan yleistymisen kulttuurinäkökulman myötä. Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.) Menetelmäviidakon raivaajat. Hansaprint, 31-46.

Rantala, I. 2015. Laadullisen aineiston analyysi tietokoneella. Teoksessa R. Valli & J. Aaltola (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Jyväskylä: PS-kustannus, 108-133.

Seksuaalioikeuksien julistus. <http://www.worldsexology.org/wp-content/uploads/2013/08/DSR-Finnish.pdf>. Tulostettu 13.4.2016.

Sorainen, A. 2013. Kieroonkasvamisen mahdollisuudet. Nuorisotutkimus 1/2013. 31. vuosikerta. Nuorisotutkimusseura ry, 23-42.

Stålström, O. & Nissinen, J. 2000. Seksuaalinen tasavertaisuus edistää seksuaalista hyvinvointia. Teoksessa O. Kontula & I. Lottes (toim.). Seksuaaliterveys Suomessa. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki, 125-145.

Suvivuo, P. 2012. Seksuaaliskriptit haastavat nuorten terveydenlukutaidon ja seksuaalikasvatuksen. Nuorisotutkimus 3/2012. 30. vuosikerta. Nuorisotutkimusseura ry, 71-75.

THL, 2015. Maahanmuuttajat ja monikulttuurisuus. Terveys ja hyvinvointi. Seksuaali- ja lisääntymisterveys. <https://www.thl.fi/fi/web/maahanmuuttajat-ja-monikulttuurisuus/terveys-ja-hyvinvointi/seksuaali-ja-lisaantymisterveys>. Tulostettu 24.4.2016.

Tikkanen, T. 2010. Tulivuoritunteet kaipaavat harjoitusta. Opettaja-lehti. 37/2010.

Tormulainen, A. 2012. Seksuaalisuuden käsittely Demi-lehdessä: ihastumista, rakastumista ja heterouden horjuttamista. Nuorisotutkimus 3/2012. 30. vuosikerta. Nuorisotutkimusseura ry, 25-38.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2006. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tuovinen, L. 2008. Kotoinen luterilaisuus suomalaisessa arjessa. Teoksessa P. Brusila (toim.) Seksuaalisuus eri kulttuureissa. Duodecim. Otavan Kirjapaino Oy: Keuruu. 11-29.

Väestöliitto & OPH. 2015. Seksuaalisuuden portaat. http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/ikatasoinen-seksuaalikasvatus/seksuaalisuuden-portaat/. Tulostettu 23.4.2016.

WHO 2010. Maailman terveysjärjestön (WHO) Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.

TUTKIMUSAINEISTO

Aavikko, K., Arjanne, S. & Halivaara, S. 2015. Tutkimusmatka 1. Otava: Keuruu.

Aavikko, K., Arjanne, S. & Halivaara, S. 2016. Tutkimusmatka 2. Otava: Keuruu

Arjanne, S., Heinonen, M., Jortikka, S., Kohtamäki, J., Korhonen, M., Kuusela, O., Laine, A. & Taimi, M. 2016. Tutkimusmatka 4. Otava: Keuruu

Arjanne, S., Leinonen, M., Nyberg, T., Palosaari, M. & Vehmas, P. 2008. Koulun biologia ja maantieto 6. Otava: Keuruu.

Asplund, J., Cantell, H., Suojanen-Saari, T. & Viitala, M. 2016. Pisara 1. Sanoma Pro: Helsinki.

Asplund, J., Cantell, H., Suojanen-Saari, T. & Viitala, M. 2015. Pisara 2. Sanoma Pro: Helsinki.

Cantell, H., Jutila, H. Laiho, H, Lavonen, J., Pekkala, E. & Saari, H. 2016. Pisara 4. Sanoma Pro: Helsinki.

Cantell, H., Jutila, H. Laiho, H, Lavonen, J., Pekkala, E. & Saari, H. 2016. Pisara 5. Sanoma Pro: Helsinki.

Cantell, H., Jutila, H. Laiho, H, Lavonen, J., Pekkala, E. & Saari, H. 2015. Pisara 3. Sanoma Pro: Helsinki.

Cantell, H., Jutila, H. Laiho, H, Lavonen, J., Pekkala, E. & Saari, H. 2008 Pisara 6. WSOY: Helsinki.

Heinonen, M., Jortikka, S., Kohtamäki, J., Korhonen, M., Kuusela, O., Laine, A., Nyberg, T. & Palosaari, M. 2015. Tutkimusmatka 5. Otava: Keuruu.

Heinonen, M., Kohtamäki, J., Korhonen, M., Kuusela, O., Laine, A., Taimi, M. & Uusi-Viitala, J. 2015. Tutkimusmatka 3. Otava: Keuruu.